

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**ASEVIŠĶAS AIZGĀDĪBAS UN SASKARSMES KĀRTĪBAS TIESISKIE
ASPEKTI PĀRROBEŽU JAUTĀJUMOS**

BAKALaura DARBS

Autors: Linda Spilva

Studenta apliecības Nr.lS18136

Darba zinātniskais vadītājs: Dr.iur. Inese Lībiņa-Egnere

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Bērna aizgādība sevī ietver tiesību un pienākumu kopumu vecākiem, kas rodas brīdī, kad vecāki ar juridisku aktu par tādiem kļūst. Bērna aprūpe, kas ir no aizgādības tiesībām izrietošais pamatpienākums, ir atkarīga no vecāku pieņemtajiem lēmumiem dažādās jomās un ar atšķirīgu svarīguma pakāpi. Abi vecāki, realizējot bērna aizgādības tiesības, ir tiesīgi šos lēmumus pieņemt, jo abiem ir līdzvērtīgs aizgādības tiesību apjoms. Šo lēmumu pieņemšana – izglītības iestādes izvēle, ģimenes ārsta vai ārstniecības procesa bērnam izvēle, ceļošanas iespējas, u.c., ir nemanāms process, kamēr vecāku starpā valda vienprātība. Pieņemot šos lēmumus, vairums gadījumos bērna intereses pārstāv viens vecāks, savukārt otrs ar konkludīvām darbībām piekrīt pirmajam. Taču pastāv situācijas, kur vecākiem ir atšķirīgs viedoklis par izvēlēm, kas saistītas ar bērna aprūpi, līdz ar to valsts pienākums ir piedāvāt tādu risinājumu, kur vecāki, saglabājot bērna tiesības būt abu vecāku aizgādībā, var nonākt pie situācijas normalizēšanas. Minēto jautājumu risināšana ir aktuāla gan nacionālā līmenī, gan Eiropas savienības ietvaros, gan arī attiecībās ar valstīm, kas nav Eiropas savienībā. Starptautiskajos tiesību aktos ir deklarēts, ka bērna intereses ir prioritāras visos ar bērnu saistītos jautājumos. Kaut arī bērna intereses pamatā ir līdzīgas, pārrobežu lietu situācijas regulējums visās situācijās nav vienots. Tas ir atkarīgs gan no vecāku aizgādības tiesību savstarpējā regulējuma un formas, gan arī no pārrobežu situācijā iesaistīto valstu savstarpējā attiecību noregulējuma vai tā neesamības, no nacionālajām tiesību normām, kā arī paredz risku bērnam būt prettiesiski parvietotam vai norobežotam no vecāka, ar kuru viņu saista ģimeniskas attiecības. Šajā darbā ir pētīti gan nacionālie, gan starptautiskie tiesību akti, kuriem ir nozīme aizgādības jautājumos, kā arī apskatītas bērna intereses atsevišķas aizgādības un saskarsmes tiesību kontekstā pārrobežu lietās.

Atslēgvārdi: aizgādība, saskarsmes tiesība, atsevišķa aizgādība, starptautiskie tiesību akti.

ANOTATION

Custody of a child includes a set of rights and obligations for the parents that arise when the parents become such by legal act. Childcare, which is the primary responsibility arising from custody, depends on the decisions made by the parents in different areas and with different degrees of importance. Both parents are entitled to make these decisions when exercising custody of the child, as both have an equal amount of custody. Making these decisions - the choice of educational institution, the choice of a family doctor or treatment process for the child, travel opportunities, etc. - is an invisible process as long as there is a consensus between the parents. In most cases, one parent represents the best interests of the child in making these decisions, while the other agrees to the former by tacit action. However, there are situations where parents have different views on the choices related to childcare, so the state has an obligation to offer a solution where the parents, while preserving the child's right to have custody of both parents, can come to normalization. Addressing these issues is relevant at the national level and within the European Union, as well as in relations with non-European Union countries. International law states that the best interests of the child shall be a primary consideration in all matters relating to the child. Although the best interests of the child are fundamentally similar, the regulation of cross-border situations is not uniform in all situations. It depends both on the mutual regulation and form of parental custody and on the settlement or non-settlement of relations between countries involved in a cross-border situation, on national law, and on the risk of the child being wrongfully removed or separated from the parent with whom he has family responsibilities. This work examines both national and international law relevant to custody issues, as well as the best interests of the child in the context of individual custody and access rights in cross-border cases.

Keywords: custody, right of access, separate custody, international law.

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	5
1. ATSEVIŠĶAS AIZGĀDĪBAS UN SASKARSMES TIESĪBU JĒDZIENS UN TO NOTEIKŠANAS VISPĀRĒJIE PRIEKŠNOSACĪJUMI	8
1.1. Jēdzienu izpratne	8
1.2. Atsevišķas aizgādības nodibināšanas priekšnosacījumi	11
1.3. Saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanas priekšnosacījumi	14
2. AIZGĀDĪBAS INSTITŪTS CITĀS VALSTĪS	16
3. PIEMĒROJAMO STARPTAUTISKO TIESĪBU AKTU ANALĪZE	21
3.1 Ģimenes tiesību analīze	21
3.2 Civiltiesiskais regulējums pārrobežu lietās	24
3.3 Bērna pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens	27
3.4 Latvijas-Krievijas sadarbības analīze ģimenes pārrobežu jautājumos	28
4. ATSEVIŠĶAS AIZGĀDĪBAS UN SASKARSMES KĀRTĪBAS NOTEIKŠANA KĀ BĒRNA INTEREŠU NODROŠINĀJUMS	31
KOPSAVILKUMS	43
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	45

IEVADS

Ģimēni mēdz dēvēt par sabiedrības šūnu. Ģimene ir demokrātiskas sabiedrības pamats. Katra bērna tiesības ir uzaugt ģimenē, un valstij ir pozitīvs pienākums visādā veidā atbalstīt un veicināt šo tiesību nodrošinājumu, vienlaikus arī negatīvs pienākums, kas paredz neiejaukšanos ģimenes dzīvē, tādējādi nodrošinot ikviena tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, kas ir demokrātiskas sabiedrības viens no pamatpostulātiem. Vistiešāk ģimenes jēgums ir attiecināms uz vecāku un bērnu attiecībām, jo bērns, nepilngadīgs būdams, ir pakļauts pieaugušo lēmumiem un darbībām noslēgtajā ģimenes lokā. Līdz ar to var apgalvot, ka tieši vecāki ir personas, kuri veido topošo sabiedrību, un tieši vecāku pieņemtajiem lēmumiem par aizgādības tiesībām ir tālejoša ietekme.

Mūsdienu sabiedrības iespējas paver plašas ceļošanas un darba iespējas ārpus savas valsts robežām, kas rezultējas ar ilgāku aizkavēšanos vai pastāvīgu dzīvi citā valstī. Līdz ar to arvien vairāk tiek dibinātas ģimenes ārpus savas valsts robežām vai ģimenes, kur vecāki ir dažādu valstu pilsoņi, kuru izcelsmes valstis ir atšķirīgas. Un likumsakarīgi, ka arvien vairāk rodas civiltiesiskie strīdi ar pārrobežu raksturu. Pārtraucot tādu kopdzīvi, kuras laikā ir dzimis bērns, aktuāls kļūst aizgādības realizēšanas iespēju un saskarsmes ar vecākiem nodrošināšanas jautājums. Realitātē situācijas mēdz būt ļoti dažādas, un tiesībās nav aptvertas visas situācijas, tādējādi nosakot skaidru rīcības reglamentu, saskaņā ar kuru būtu saprotami un vienkārši nošķirt *labo no sliktā, pareizo no nepareizā*, katra situācija ir vērtējama individuāli. Izskatot strīdus pārrobežu lietās, tiesai ir jāņem vērā judikatūra un visos gadījumos jāvērtē bērna vislabākās intereses, kuras robežojas ar vecāku tiesībām.

Vecāku kopdzīves pārtraukšanas rezultātā aktuāls kļūst bērna saskarsmes tiesību ar to vecāku, ar kuru bērns nedzīvo kopā, realizēšanas jautājums. Diemžēl ir situācijas, kur vecāki nespēj atbilstoši sev uzticētajām pilnvarām sakārtot ar bērna aprūpi saistītos jautājumus savā starpā tā, lai tas negatīvi neskartu bērna intereses. Riskanto un sensitīvo raksturu šādi strīdi iegūst, kad viens no vecākiem pārceļas dzīvot citā valstī, tādējādi bērna intereses pakļaujot pārrobežu ietekmei, un kopīgas aizgādības realizēšana kļūst komplicēta, kā arī pastāv lielāka iespēja būt nošķirtam no viena vai otra vecāka, dažkārt prettiesiski.

Tiesību normās nav nostiprināti imperatīvi rīcības modeļi, kā vecākiem būtu jārīkojas pēc kopdzīves pārtraukšanas pārrobežu lietās. Vienlaikus tiesību normās ir paredzēta iespēja vecākiem sakārtot gan aizgādības, gan saskarsmes tiesību realizēšanas jautājumus, taču, attiecinot šo tiesisko iespēju uz visiem gadījumiem, tā paliek vien kā iespēja, nevis

pienākums. Gadījumos, kur tiek šķirta laulība, kurā dzimuši bērni, šo jautājumu tiesisks noregulējums ir obligāts, taču citos modeļos, t.i., strīdi neregistrētās attiecībās vai nešķirtas laulības gadījumos, iegūst tikai rekomendējošu raksturu, tādējādi iespēju preventīvi novērst bērna tiesību aizskārumu vecāku strīdu gadījumā. Taču pārrobežu lietu rakstura specifika paredz arī situācijas, kur pie noregulētām bērna aizgādības realizēšanas attiecībām ir iespējamās situācijas, kur bērns tiek pakļauts negatīvai situācijas ietekmei.

Vecāku un bērnu attiecības ir reglamentētas aizgādības institūtā, kas aptver nepilngadīgās personas aprūpētāja tiesību un pienākumu kopumu, kas ir vērstas uz nepilngadīgā interešu nodrošinājumu. Un ir prezumējams, ka tieši aprūpētājs ir tas, kurš vislabāk pārzina bērna intereses. Valstij ir pienākums iejaukties ģimenes dzīvē tikai tad, ja ir konstatējams apdraudējums nepilngadīgajam. Apdraudējumu veidi var būt visdažādākie, kā arī to nopietnības pakāpe ir atšķirīga. Saskaņā ar valsts negatīvo pienākumu ģimenei ir jāļauj saviem spēkiem pārvarēt radušos sarežģījumus, un tādēļ cita starpā vecāku tiesībās ir paredzēta atsevišķas aizgādības nodibināšana kādam no vecākiem.

Atsevišķas aizgādības nodibināšanas pamats ir tādi apstākļi, kuru dēļ vecāki nespēj pieņemt kopīgi svarīgus ar bērnu saistītus jautājumus. Kaut arī visās situācijās prevalē bērna intereses un katra situācija vērtējama individuāli, tātad, nav vienota regulējuma visām situācijām, autore izvirza hipotēzi, ka viena vecāka pārcelšanās uz citu valsti nav absolūts priekšnoteikums atsevišķas aizgādības nodibināšanai. Kā arī hipotēzi, ka atsevišķas aizgādības nodibināšana kādam no vecākiem kā preventīvs tiesisks elements pārrobežu civiltiesiskās nolaupīšanas gadījumā nav noteicošais riska novēršanas elements.

Lai sasniegtu izvirzītos mērķus, autore ir izvirzījusi sekojošus uzdevumus: izprast aizgādības un ar to saistītos jēdzienus un no tiem izrietošos pienākumus, izpētīt tiesības, kas reglamentē strīdu jautājumu risināšanas iespējas, kā arī izpētīt bērna vislabākās intereses un vecāku tiesību savstarpējo attiecību atsevišķas aizgādības un saskarsmes tiesības izmantošanas noteikšanai pārrobežu jautājumos. Darba procesā autore izmanto analītisko, deduktīvo, induktīvo un salīdzinošo metodi. Analītiskā metode ir izmantota, pētot ar aizgādības institūtu regulējošos tiesību aktus, starptautiskos tiesību aktus, kas attiecināmi uz ģimenes pārrobežu lietām, kā arī nacionālo un starptautisko tiesu praksi, kurā lemti jautājumi par atsevišķas aizgādības noteikšanu, saskarsmes tiesību izlemšanu pārrobežu lietās. Lai nonāktu pie secinājumiem, tika pielietota deduktīvā un induktīvā metode.

Bakalaura darbā tiek analizēti nacionālie un starptautiskie tiesību avoti, pētīta literatūra latviešu un angļu valodā, analizēta nacionālā un starptautiskā tiesu prakse.

Bakalaura darbā ir aplūkoti ar aizgādību saistīti jēdzieni un pētīts to saturs un tiesiskais regulējums gan nacionālajos, gan starptautiskajos tiesību aktos.

1. ATSEVIŠĶAS AIZGĀDIBAS UN SASKARSMES TIESĪBU JĒDZIENS UN TO NOTEIKŠANAS VISPĀRĒJIE PRIEKŠNOSACĪJUMI

Bērna aprūpes pienākums gulstas uz abiem vecākiem, kā arī bērnam ir tiesības uzturēt saikni ar abiem vecākiem. Taču ne visiem bērniem juridiski ir noteikts abu vecāku tiesiskais statuss. Realitātē ir sastopamas situācijas, kur bērns dzīvo kopā ar abiem vecākiem, taču paternitāte viņam nav noteikta, kā arī situācijas, kur nedzīvo kopā ar kādu no vecākiem, kura statuss civilstāvokļa reģistrā ir nostiprināts. Līdz ar to autore atzīmē, ka bērna tiesību realizēšanā aizgādības un saskarsmes kontekstā pastāv atšķirības starp bērnu un vecāku tiesībām, kur nošķirams ir juridiskais un ētiskais aspekts. Šajā nodaļā tiks apskatīti noteicošie jēdzieni bērna aizgādības un saskarsmes tiesību realizēšanā Latvijas tiesībās un šo tiesību izmantošanas priekšnosacījumi.

1.1. Jēdzienu izpratne

Latvijas tiesībās ir nostiprināts pozitīvs vecāku pienākums rūpēties par bērnu, t.i., realizēt aizgādības tiesības. Saskaņā ar Latvijas Republikas Civillikuma (turpmāk – Civillikums)¹ 177.panta pirmo un otro daļu Latvijā persona ir vecāku aizgādībā līdz pat pilngadībai, kā arī ir sniegts aizgādības vispārējs skaidrojums, ar kuru saskaņā aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu, pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Minētajā tiesību normā ir ietverti trīs pamatjēdzieni attiecībā uz bērna aprūpi, proti, *nepilngadība*, *vecāki* un *aizgādība*.

Civillikuma 219.pantā ir noteikts, ka bērna nepilngadība turpinās līdz pat viņa 18 gadu vecumam, taču pastāv izņēmumi, t.i., īpaši gadījumi vai stāšanās laulībā, kad pilngadību persona var sasiegt, sākot no 16 gadu vecuma. Minētajam ir paredzēta īpaša procedūra, kas nostiprināta Civillikuma 221.pantā, kur noteikts, ka pilngadību pirms termiņa apstiprina bāriņtiesa, savukārt šo bāriņtiesas lēmumu apstiprina tiesa. Vai arī, stājoties laulībā, un šo procedūru regulē Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem².

Vecāku institūts ir nostiprināts Civillikuma otrās nodaļas pirmajā apakšnodaļā par bērna izcelšanās noteikšanu, kur 146.pantā noteikts, ka par bērna māti atzīstama sieviete, kas bērnu

¹ Latvijas Republikas 1937.gada Civillikums: LV likums. Pieņemts 1937.gada 28.janvārī. [28.03.2022.red.]

² Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem: Ministru kabineta 2013.gada 18.septembra noteikumi Nr.761. [08.04.2022.red.]

dzemdējusi, kas paredz vecāka – mātes – statusu ar no tā izrietošajām tiesībām un pienākumiem. Vienlaikus šis statuss var būt mainīgs, un māte var zaudēt tiesības un pienākumus pret bērnu, proti, atteikties no bērna pēc viņa dzimšanas, ievietojot glābējsilītē, kur šādā gadījumā viņas kā vecāka statuss būs neatgriezeniski zudis³, vai arī, zaudējot aizgādības tiesības ar tiesas spriedumu, un, bērnam esot juridiski absolūti brīvam, nonākot adopcijā. Tādā situācijā vecāka pienākumi pāriet adoptētājiem, kas arī ir neatgriezenisks process. Vienlaikus likums neparedz tiesības mātei atteikties no sava bērna gadījumā, ja viņa nevēlas izmantot savas vecāka tiesības.

Par tēvu bērnam vīrietis kļūst līdz ar paternitātes nostiprināšanu. Pastāv trīs veidi, kā vīrietis tiek atzīts par tēvu bērnam. Ar paternitātes pieņemumu par bērna tēvu uzskatāms mātes vīrs vai arī šī persona, ar kuru māte bijusi laulībā ne vēlāk kā 306 dienas pirms bērna dzimšanas. Situācijā, kad sieviete šo 306 dienu laikā stājusies jaunā laulībā, par bērna tēvu uzskatāms jaunais mātes vīrs, ko noteic Civillikuma 146.panta otrā un trešā daļa. Šo paternitātes pieņemumu iespējams apstrīdēt tiesā noteiktam personu lokam, un šīs tiesības ir terminētas laikā. Ja bērna vecāki nav laulībā, tad paternitāti vīrietis var noteikt brīvprātīgi vai noteikt tiesas ceļā, kā tas ir nostiprināts Civillikuma 154.pantā. Līdz ar to no paternitātes juridiskas nostiprināšanas izriet vecāka tiesības un pienākumi.

Ņemot vērā iepriekš aprakstīto, autore secina sekojošo. Jēdzieni bioloģiskie vecāki un vecāki ir nošķirami, jo juridiski apveltītu tiesību un pienākumu izpratnē ir lietojams jēdziens *vecāki*. Vecāki savas tiesības pār bērnu nostiprina ar ierakstu civilstāvokļa aktu reģistrā. Latvijas tiesībās ir saskatāma prerogatīva bērnam uzaugt ģimenē un būt vecāku aizgādībā, ko netieši apliecina paternitātes nostiprināšanas tiesiskie aspekti. Saistībā ar minēto autore norāda uz Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr.2004–02–0106⁴, ar kuru pēc būtības bērna tiesības Latvijā tika paplašinātas. Proti, Civillikuma 155.panta sestā daļa paredzēja, ka vīrietim, kas ir laulībā ar sievieti un vēlas atzīt bērnu no sievietes, kas nav viņa laulātā, jāsaņem savas laulātās atļauja. Minētā panta daļa tika izslēgta ar 2005.gada 10.marta likumu par Grozījumiem Civillikumā⁵. Satversmes tiesas spriedumā, izvērtējot ģimenes tiesību aizskārumu saskaņā ar bērna interesēm, Satversmes tiesa pauda atziņu, ka tas, ka vīrietis ir ārpus laulības dzimuša bērna tēvs, protams, atsevišķos gadījumos var ietekmēt viņa uz laulību balstītās ģimenes materiālos apstākļus un arī ģimenes locekļu mantiskās tiesības. Tāpēc ir svarīgi, lai ģimenes locekļi

³ Glābējsilīte. Vieta bērna dzīvībai. Pieejams: <https://babybox.lv/biologiskajiem-vecakiem/> [aplūkots 21.05.2022.]

⁴ Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam : Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Latvijas Vēstnesis, 2004. 12. oktobris, Nr. 161.

⁵ Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 10.03.2005. [20.04.2022.red.]

uzzinātu par paternitātes atzīšanu. Taču to ir iespējams panākt ar bērnu tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, nosakot, ka par paternitātes brīvprātīgu atzīšanu ir jāinformē otrs laulātais. Autores ieskatā, ar šo spriedumu tika panākta vienlīdzība visu bērnu vidū, jo bērna tēva civilstāvoklim, kas sniedza subjektīvas tiesības attiecībā pret bērnu trešajai personai būtiski ietekmēt bērna turpmāko tiesību realizēšanu, vairs nav tiesiskas nozīmes attiecībā uz bērnu. Kā izņēmumu ir jāmin tos bērnus, kuru tēvs nav zināms, jo nav iespējams pierādīt bioloģisko piederību izcelsmes personai, un kuru paternitāte nav noteikta citos veidos, taču šādus apstākļus var traktēt kā ārēji ietekmējošus neatkarīgus apstākļus, un tie nav atkarīgi no tiesiskā regulējuma.

Aizgādības institūts Latvijā ir nostiprināts Civillikuma otrās nodaļas trešajā apakšnodaļā, kur 177.pantā ir definēta aizgādība, proti, tā ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu, pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Ir noteikts, ka aizgādība turpinās līdz bērna pilngadībai. Šajā pantā ir nostiprināti vecāka pienākumi pret bērnu. Vecāka pienākumos ietilpst vairākas pamatpozīcijas, proti, bērna aprūpe, uzraudzība un rūpes. Bērna aprūpe sevī aptver bērna uzturēšanu (ēdiena, apģērba, mājokļa veselības aprūpes nodrošināšana, bērna kopšana, izglītošana un audzināšana). Uzraudzība paredz vecāka pienākumu rūpēties par bērna drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu. Rūpes, savukārt, ir attiecināmas uz bērna mantas uzturēšanu un tās saglabāšanu un vairošanu. Minētajā pantā ir noteiktas arī vecāka tiesības noteikt bērna dzīvesvietu.

Bērna likumiskās pārstāvības tvērienā ir jāpiemin arī aizbildnības institūts, kur aizbildnis aizvieto savam aizbilstamajm vecākus (Civillikuma 252.pants), no kā ir secināms, ka viņam piemīt no vecāku tiesībām izrietošie pienākumi. Taču, ņemot vērā to, ka aizbildnis bērnam pēc būtības ir nepieciešams viens, situācijā, ja ir vairāki aizbildņi, tie neietilps šo subjektīvo tiesību, proti, tiesību uz atsevišķas aizgādības tiesībām, piemītošo personu lokā, jo šo aizbildņu funkcija būs orientēta uz kādu konkrētu bērna interešu nodrošināšanu, un aizbildnības rašanās pamats ir administratīvais akts, ko izdod bērna interešu aizsargājošā institūcija Bāriņtiesa⁶.

Jēdziena *saskarsmes tiesības* saturs ir pilnveidots Eiropas Cilvēktiesību tiesu (turpmāk – ECT) judikatūrā⁷, kur saskarsmes tiesība ir kvalificēta kā viena no cilvēktiesībām, ko garantē Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁸ 8.pantā noteiktais, kas izteikts šādā redakcijā: „Vecāku un bērnu iespēja baudīt vienam otra sabiedrību ir viens no ģimenes dzīves

⁶ Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 02.06.2006. [01.05.2022.red.]

⁷ ECT 12.07.2001. spriedums lietā K. un T. pret Somiju [GC] (iesnieguma Nr. 25702/94), 151.p.

⁸ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [01.05.2022.red.]

pamatelementiem”. Saskaņā ar nacionālo tiesu judikatūru⁹ – tā ir bērna un vecāku saiknes uzturēšana.

No minētā autore secina, ka saskarsmes tiesība kā viena no cilvēktiesībām var tikt ierobežota vienīgi, izvērtējot tās ierobežojumu atbilstoši samērīguma principam, kas, savukārt, ir komplekss process. No psiholoģiskā aspekta raugoties, attiecībām ar vecākiem veidošanās, attiecīgi arī saskarsmes ar vecāku realizēšanai ir ilgtermiņa sekas bērna personības attīstībā¹⁰, līdz ar to tieši norāda uz saikni ar bērna interesēm. Taču bērna un vecāka saskarsmes nozīmei ir ne tikai psiholoģisks ieguvums, kas ir ilgtermiņa rādītājs, bet arī sociāls ieguvums, kas ir sabiedrības kopējā interese. Saskarsmes nodrošināšana bērnam ar vecāku, raugoties no sociālā aspekta, ir būtiska, lai nezaudētu saikni ar bērnu, līdz ar to vēlēšanos veikt bērna aprūpi, tādējādi nodrošinot ģimenes pastāvēšanu pēc būtības un izvairoties no sociālā sloga radīšanas attiecībā uz bērna aprūpes jautājumu risināšanu.

1.2. Atsevišķas aizgādības nodibināšanas priekšnosacījumi

Saskaņā ar Civillikuma 178.pantu: “Kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. Ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. Bērna aprūpi un uzraudzību īsteno tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo. Jautājumos, kas var būtiski ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi. Vecāku domstarpības izšķir bāriņtiesa, ja likumā nav noteikts citādi. Vecāku kopīga aizgādība izbeidzas, kad, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, tiek nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība”. No minētā autore secina, ka atsevišķas aizgādības priekšnoteikums ir juridiski nostiprināts vecāku statuss, un prasību tiesā par atsevišķas aizgādības nodibināšanu var celt vienīgi vecāks, uz ko norāda Augstākās tiesas tēze: “Tiesa ir tiesīga izlemt jautājumu par ikdienas aizgādības noteikšanu bērnam tikai tad, ja ir tikusi celta tāda prasība. Turpretim, ja par ikdienas aizgādības jautājumu strīds pušu starpā nepastāv, tad tiesai nav tiesību spriedumā lemt par šo jautājumu”¹¹.

Nav tādas imperatīvas tiesību normas, kas noteiktu, kādos tieši gadījumos būtu nosakāma atsevišķa aizgādība, vien kā ģenerālklausula par bērna vislabākajām interesēm.

⁹ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.12.2017. spriedums Nr.SKA-639/2017, 8.p.

¹⁰ Frank J.Dyer. Psychological Consultation in Parental Rights Cases. New York: The Guilford press, 1999., 183-186.p.

¹¹ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumu “Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam”, 10.lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> [aplūkots 01.05.2022.]

Līdz ar to nozīme judikatūrai kā tiesību veidojošajam institūtam ir ievērojama attiecībā uz lemšanu arī par atsevišķas aizgādības noteikšanu.¹²

Augstākās tiesas Senāta 2009.gada 16.decembra spriedumā Nr.SKC-1089/2009¹³ ir norādīts, ka atsevišķas aizgādības nodibināšanas absolūts priekšnoteikums nevar būt fakts, ka bērns dzīvo pie kāda no vecākiem. Šo secinājumu papildina un paskaidro Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2009.gada 25.jūnija spriedumā¹⁴ ietvertā tēze, no kuras izriet ne tikai bērna interešu nozīmīgums atsevišķas aizgādības spriešanā, bet arī vecāku tiesības realizēt bērna aizgādības tiesības. Autore secina, ka tiesas galvenais uzdevums, lemjot par atsevišķas aizgādības noteikšanu, ir, izvērtējot lietas faktiskos apstākļus kopsakarā ar bērna interesēm, atrast balansu starp bērna vislabākajām interesēm un vecāka tiesībām realizēt sava bērna aizgādības tiesības. Autores ieskatā, bērna pamatvajadzība ir atrasties tādos apstākļos, kas ir veselīgas personības veidošanās pamats, proti, būt mīlētam un aprūpētam no abu vecāku puses, īpaši saglabājot šo vajadzības apmierinājumu pēc vecāku kopdzīves pārtraukšanas. Savukārt, dažādu ar bērnu saistītu jautājumu izlemšana ir vecāku kompetence un spēja kopīgi pieņemt lēmumus. Tātad, atsevišķa aizgādība pēc būtības ir nevis vecāku savstarpējo attiecību kāds no risinājumiem, bet gan veids, kā realizēt ar bērnu saistītu jautājumu izlemšanu. Autore secina, ka šādi apgrūtināti apstākļi kopīgi pieņemt lēmumus par bērnu var pastāvēt arī vecāku kopdzīves laikā, tātad, no minētā izriet, ka atsevišķas aizgādības institūtam nav tiešas saistības ar to, vai vecāki turpina kopdzīvi, vai nē.

Attiecībā uz pārrobežu situācijām, Augstākā tiesa ir izteikusi tēzi, saistībā ar kuru vecākam, kurš pastāvīgi dzīvo ārzemēs, ir nodibināma atsevišķa aizgādība pār bērnu, bet otram tiek saglabāta saskarsmes tiesība¹⁵. Pirmšķietami minētais atvieglo spriešanu pārrobežu lietās par atsevišķas aizgādības noteikšanu. Autores ieskatā, vecāka tiesību ierobežojums nevar tikt pamatots tikai vien ar apstākli, ka bērns ar otru vecāku dzīvo citā valstī. Pārrobežu lietā, kur mātei, pārceļoties uz citu valsti ar bērnu, tika piešķirta atsevišķa aizgādība, Senāta 2010.gada 22.septembra spriedumā Nr.SKC-570/2010¹⁶ tika nospriests atcelt otrās instances tiesas spriedumu, ar kuru bērnam tika nodibināta atsevišķa aizgādība mātei, kura ar bērnu pārcēlās dzīvot citā valstī, un atdot lietu jaunai izskatīšanai apelācijas instancē. Senāts

¹² Krūmiņš M.: Judikatūra un tiesu spriešana, 251.lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juridiskas-konferences/Jur.konf-77_25_Krumins.pdf, [aplūkots 01.05.2022]

¹³ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumu "Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam", 8.lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> [aplūkots 01.05.2022]

¹⁴ Ibid. 5.lpp. [aplūkots 01.05.2022.]

¹⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumu "Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam", 7.lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> [aplūkots 01.05.2022]

¹⁶ Ibid. 5.lpp. [aplūkots 01.05.2022.]

nospiesto pamatoja ar to, ka tiesa nebija pilnīgi izvērtējusi visus lietā esošos apstākļus, to skaitā psihologa atzinumu, kur tika rekomendēts saglabāt abu vecāku kopīgu aizgādību. Šis spriedums norāda ne uz kādu absolūtu un vienkāršotu kritēriju, lemjot par atseišķu aizgādību, bet gan uz nepieciešamību padziļināti izvērtēt visus lietas apstākļus, arī tās puses, kura ar bērnu vienā valstī nedzīvo. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada [...] spriedumā SKC-[...]/2016¹⁷ ir skaidri noteikts, ka apstākļi, ka viens vecāks dzīvo ārzemēs, nav pietiekams priekšnoteikums, lai piešķirtu atsevišķas aizgādības tiesības otram vecākam, pat tādās situācijās, kur vecāks neiebilst bērna pārvešanai uz citu valsti. Līdz ar to autore secina, ka apstākļi, kad lieta iegūst pārrobežu raksturu, neatvieglo lēmuma par atsevišķas aizgādības noteikšanu pieņemšanu, jo šāds apstākļi nerada pamatu vienkāršotam lietas apstākļu izvērtējumam pārrobežu lietās, jo katra situācija ir jāvērtē individuāli.

Vienlaikus autore secina, ka atsevišķa aizgādība aizgādības tiesību tvērienā, kas sevī ietver gan vecāku tiesības, gan pienākumus, ir pakļauta tiesību kategorijai. Attiecīgi no minētā izriet tas, ka vecāki ir tiesīgi neizmantojot šo instrumentu, realizējot bērna aizgādības tiesības, taču šādā gadījumā aktuāls kļūst jautājums valsts pozitīvo tiesību kontekstā, proti, par valsts pienākumu iejaukties ģimenes dzīvē, ja bērna intereses ģimenē ir nopietni apdraudētas. Konkrētajā gadījumā vecāku nesaskaņu dēļ, pastāvot atšķirīgiem uzskatiem par svarīgu lēmumu pieņemšanu saistībā par bērnu. Līdz ar to, ja neviens no konfliktējošajiem vecākiem nemēģina risināt jautājumu par atsevišķas aizgādības noteikšanu, tādējādi novēršot bērna interešu apdraudējumu, abiem vecākiem realizējot aizgādības tiesības pār bērnu, valstij būtu pienākums iejaukties, un šīs iejaukšanās apsvērumiem ir jābūt balstītiem uz ģimenes situācijas normalizēšanu. Tātad, minētais paredz divus scenārijus, proti, vai nu vecāki pārtrauc konfliktēt, kas būtu panākams ar mediācijas¹⁸ palīdzību, kur mediācija balstās uz brīvprātības principu (Mediācijas likuma 3.pants)¹⁹, vai arī tiek panākta situācija, kur lēmumus par bērnu pieņem viens vecāks, kas ir iespējams tikai ar aizgādības tiesību pārtraukšanu kādam no vecākiem, pēc kā aizgādība tiek nodota otra vecāka rokās (Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmās daļas 3.punkts, Civillikuma 200.panta otra daļa).

¹⁷ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada [...] spriedumā SKC-[...]/2016 [nav publicēts]

¹⁸ Eiropas komisija. Mediācija. Labas prakses rokasgrāmata saskaņā ar 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Nīderlande: Hāgas starptautisko privāttiesību konference, 2012.g. 21-23.lpp.

¹⁹ Mediācijas likums: LV likums. Pieņemts 22.05.2014. [01.05.2022.red.]

1.3. Saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanas priekšnosacījumi

Bērnam piemīt neierobežotas saskarsmes tiesības ar saviem vecākiem, līdz ar to, lai iejauktos šajās tiesībās, jāpstāv īpašiem apstākļiem. Civillikuma 181.panta pirmā daļa noteic, ka bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesība). Savukārt trešā daļa noteic, ka bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar brāļiem, māsām un vecvecākiem, kā arī citām personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja tas atbilst bērna interesēm. Saskaņā ar Civillikuma 181.panta pirmo daļu iejaukšanās saskarsmes tiesību izmantošanā paredzēta strīdus situācijās. Tātad, lai būtu pamats saskarsmes tiesību noteikšanai, ir jākonstatē strīdus situācija, taču tas nav absolūts priekšnoteikums, jo vecākiem, lai savstarpēji vienotos par saskarsmes kārtību, pietiek ar vēlēšanos ieviest noteiktību saskarsmes tiesības izmantošanā ar bērnu. Taču lietderību saskarsmes noteikšanas nepieciešamībai nosaka apstākļi, ka bērns nedzīvo kopā ar abiem vecākiem. Tātad, viens no faktiskiem priekšnosacījumiem saskarsmes kārtības noteikšanai ar bērnu ir vecāku kopdzīves izbeigšanās. Autore uzsver “faktiskiem”, jo situācija var nebūt tiesiski noregulēta, respektīvi, vecāku partnerattiecības nav bijušas reģistrētas, un bērns dzīvoja vecāku faktiskā kopdzīvē. Savukārt, ja vecāku laulība tiek šķirta, par obligāti risināmu jautājumu kļūst bērna turpmākās dzīvesvietas noteikšana pie kāda no vecākiem un saskarsme ar otru vecāku (Civilprocesa likuma 235.panta 3.punkts)²⁰. Taču šādā gadījumā neierobežotā saskarsmes tiesības izmantošanas kārtība var palikt nemainīga.

Personai, kura kā prasītājs ir vērsusies ar lūgumu noteikt saskarsmes tiesības izmantošanas kārtību ar bērnu, ir jābūt šo tiesību pakļauto personu lokā, kā arī saskarsmes realizēšanai jānotiek atbilstoši bērna interesēm. Autore, analizējot iepriekš minētās tiesību normas, secina, ka pienākums nodrošināt bērnam saskarsmes iespējas ar viņam nozīmīgām personām gulstas uz viņa galveno aprūpētāju. Atšķirībā no atsevišķas aizgādības nodibināšanas institūta, kur šīs tiesības attiecas tikai uz pašiem vecākiem, kā ietvarā subjektīvās tiesības ierosināt aizgādības tiesību attiecību izmaiņas vecāku starpā piemīt tikai pašiem vecākiem, saskarsmes tiesību institūts aptver plašāku personu loku.

Judikatūrā papildus katra vecāka pienākumam uzturēt personiskas attiecības ar bērnu ir noteikts, ka: “Vecāka un bērna saskarsme nozīmē šo attiecību pamatu – saiknes uzturēšana starp šīm personām. Vecāka pienākums izrādīt interesi par bērnu un uzturēt saikni ar bērnu

²⁰ Civilprocesa likums: Latvijas likums. Pieņemts 14.10.1998. [02.05.022.red.]

nodrošina bērna pilnvērtīgu attīstību. Tā kā vecāka pienākums bērna aprūpes ietvaros ir arī bērna audzināšana, kas ietvert bērna pilnvērtīgas attīstības nodrošināšanu (Civillikuma 177.panta ceturrtā daļa), tad, neizrādot interesi par bērnu un neuzturot saikni ar bērnu, vecāks nenodrošina bērna attīstību, audzināšanu un secīgi aprūpi.”²¹ Minētajā tēzē ir nostiprināts pamats aizgādības tiesību pārtraukšanai vecākam. Judikatūrā ir noteikts, ka gadījumā, ja vecāks nepilda tiesas spriedumu par saskarsmes tiesību īstenošanu ar bērnu, tas ir traktējams kā vecāka ļaunprātīga tiesību izmantošana, kas, savukārt, var rezultēties ar aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam.²² Saskaņā ar Civillikuma 203.panta trešo daļu aizgādības tiesības tiek pārtrauktas arī gadījumos, ja vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības, un, nemainoties lietas faktiskajiem apstākļiem, minētais var rezultēties ar aizgādības tiesību atņemšanu vecākam (Bāriņtiesu likuma 22.pants). Ar likumu noteiktam pienākumam ir jābūt pretnostādītai sankcijai. Valstij ir pienākums nodrošināt ikviena bērna intereses un veikt pasākumus gadījumā, ja bērna tiesības ir parkāptas. Valsts noteiktais piespiedu mehānisms nolēmumu par saskarsmes tiesību izpildi ir soda nauda (Civilprocesa likuma 620.²⁵ pants), taču šī piespiedu mehānisma tvērienā ir pakļautas vien tās ģimenes lietas, kuras ir noregulētas ar tiesas spriedumu vai lēmumu. Lietās, kur nav šāda tiesību akta un vecāks nerealizē saskarsmi ar bērnu, tieši piemērojams piespiedu mehānisms likumā nepastāv. Līdz ar to aizgādības tiesību atņemšana ir traktējama kā sankcija, kura ir pretnostādīta vecāka pienākumam veikt bērna aprūpi, to skaitā realizēt saskarsmi ar viņu. Vienlaikus aizgādības tiesību atņemšana vecākam neliedz īstenot saskarsmes tiesību ar bērnu (Civillikuma 181.panta otrā daļa), un šī no aizgādības institūta izrietošā tiesība vecākam ir paliekoša līdz pat bērna pilngadībai, ja vien tā netiek liegta (Civillikuma 182.panta trešā daļa) vai bērns netiek adoptēts (Civillikuma 198.panta 3.punkts), un valsts pienākums rūpēties par bērna saskarsmes veicināšanu ar vecāku ir nostiprināts ar likumu (Bāriņtiesu likuma 39.panta otrā daļa). Ņemot vērā to, ka likumā nav nostiprināti piespiedu vai veicinoši mehānismi vecākam realizēt saskarsmi ar bērnu, autore secina, ka, atņemot bērna aizgādības tiesības vecākam, pienākums realizēt saskarsmes tiesību ar bērnu transformējas par tiesību. Vecāks, kamēr viņa statuss būs paliekošs un kamēr vien viņam nebūs liegta saskarsmes tiesība ar bērnu, viņš būs pakļauts to personu lokam, kurām piemīt subjektīvā tiesība uz saskarsmi ar bērnu.

²¹ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2017.gada 27.decembra spriedums lietā Nr.A420166716, SKA-639/2017

²² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 29.12.2021. spriedums Nr. SKA-1209/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/bernu-tiesibas-vecaku-tiesibas> [aplūkots 22.05.2022]

2. AIZGĀDĪBAS INSTITŪTS CITĀS VALSTĪS

Eiropas savienības pamattiesību hartas²³ preambulā ir nostiprināti virzieni un vērtības Eiropas tautām. Tostarp šīs nostādnes paredz respektēt tautu un kultūru dažādību. Šajā tiesību aktā 24.pantā nostiprinātās bērnu pamattiesības noteic, ka visās darbībās, kas attiecas uz bērnu, pārākām jābūt bērna interesēm. Latvijas nacionālajās tiesībās bērna tiesību regulējums nostiprināts Bērnu tiesību aizsardzības likumā²⁴. Ņemot vērā to, ka strīdi ar pārrobežu elementu pēc būtības tiek risināti nacionālajās tiesās, un pārrobežu lietu tvērumā ietilpst dažādu valstu pilsoņu strīdu risināšana, autores ieskatā, lietderīgi ir aplūkot aizgādību tiesību īpatnības citās valstīs.

Francijā tiek lietots jēdziens “vecāku vara”, kas izpaužas līdz bērna pilngadībai vai brīdim, kad bērns kļūst patstāvīgs. Īpatnība Francijas tiesībās ir konstatējama uz paternitātes institūtu, kur tēvs neiegūst pilnvērtīgas aizgādības tiesības pār bērnu, ja paternitāte noteikta vēlāk kā pēc gada, kopš bērna dzimšanas. Šādā gadījumā, ja tēvs vēlas iegūt pilnas aizgādības tiesības, vecākiem ir jāiesniedz tiesā kopīga deklarācija, kura spēku iegūst pēc tiesas apstiprinājuma. Kopīga aizgādība paredz kopīgu ar bērnu saistītu lēmumu pieņemšanu. Gadījumā, ja tēvam nav pilnvērtīgas aizgādības tiesības pār bērnu, viņš realizē uzraudzības funkciju, un viņam piemīt tiesības noskaidrot informāciju par otra vecāka pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz bērnu, tādējādi veicot bērna interešu uzraudzību otra vecāka ģimenē, lai kritiskās situācijās ziņotu valsts institūcijām par bērna interešu apdraudējumu. Vienlaikus uzraudzību īstenojošajam vecākam ir pienākums sniegt ieguldījumu bērna izglītošanā un uzturēšanā. Pēc vecāku kopdzīves neatkarīgi no tā, vai kopdzīve bija reģistrēta, kopīgi īsenoto aizgādību vecāki turpina kopīgi īstenot. Tiesa lēmumu attiecībā uz bērna audzināšanu pieņem tikai, ja vecāki nespēj vienoties. Lēmumu par atsevišķas aizgādības noteikšanu var pieņemt gan abi vecāki, savstarpēji vienojoties, gan arī tiesas ceļā, taču tiesai tādā gadījumā ir jākonstatē, ka otrs vecāks par bērnu nerūpējas, nav sasniedzams, nav ieinteresēts bērnu interešu nodrošināšanā vai liek šķēršļus tam.²⁵ Francijā personas pasē ir iespēja ierakstīt atzīmi, ka bērna izvešanai nepieciešama abu vecāku piekrišana²⁶ (18.lpp.). Savukārt, ja

²³ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Nicā 07.12.2000. [12.04.2022.red.]

²⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [01.05.2022.red.]

²⁵ European-justice. Vecāku atbildība un saziņas tiesības. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/302/LV/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?FRANCE&member=1 [aplūkots 20.04.2022]

²⁶ Institut suisse de droit comparé: Directorate-General for internal policies Policy department Citizens rights and constitutional affairs: The parental responsibility, child custody and visitation rights in cross-border separation. Brussels: 2010, p.18.

vecāks parcelās uz dzīvi citā valstī, tas ir pamats atsevišķas aizgādības noteikšanai vecākam, kurš paliek valstī ar bērnu.²⁷

Apvienotajā Karalistē aizgādības tiesības mātei piemīt vienmēr, savukārt vīrietis var iegūt aizgādību pār bērnu arī ar tiesas rīkojumu, ne tikai reģistrējot bērna dzimšanu. Apvienotajā Karalistē lēmumam par bērna izvešanu ārpus valsts jābūt saskaņotam abu aizgādību īstenojošo vecāku starpā un, izvedot bērnu ārpus valsts robežas, nepieciešama otra vecāka, kuram piemīt aizgādības tiesības, piekrišana. Bieži sastopams vecāku strīdu iemesls ir, kad vecāks vēlas pārcelties ar bērnu uz pastāvīgu dzīvi citā valstī, piemēram, ar jauno partneri, vai atgriezties savas izcelsmes valstī. Šādās situācijās tiesa, lai pieņemtu lēmumu par labu emigrējošajam vecākam, izvērtē bērna intereses un to, lai bērnam tiktu nodrošināta atbilstoša izglītība, kā arī ar nosacījumu, ka bērns regulāri realizēs saskarsmi ar Apvienotajā Karalistē paliekošo vecāku, apmeklējot to. Ļoti bieži tiek pieņemts lēmums atļaut bērnam ar vecāku emigrēt uz citu valsti, taču mēdz būt arī tādi lēmumi, kur tiesa nolemj par labu Apvienotajā Karalistē paliekošajam vecākam. Autore secina, ka Apvienotajā Karalistē atzīme pasē par otra vecāka piekrišanas nepieciešamību bērna robežas šķērsošanai ir preventīvs tiesisks akts, kas nodrošina nepilngadīgos pilsoņus pret prettiesisku pārvešanu.²⁸

Beļģijā ģimenes tiesības ir nostiprinātas Beļģijas Civilkodeksā²⁹. Ārzemniekam Beļģijā ir visas beļģiem atzītās civiltiesības, izņemot likumā noteiktos izņēmumus. Saskaņā ar Beļģijas Civilkodeksa 375.pantu, lai vecāks varētu īstenot savu varu pār bērnu, ir jābūt nostiprinātai radniecībai. Savukārt saskaņā ar 373.panta 1.punktu vecāku varas kopīga īstenošana attiecībā uz bērnu turpinās pēc tā, kad tēvs un māti kopā vairs nedzīvo. Atsevišķa aizgādība vecākam tiek nodibināta gadījumos, kad vecāku starpā pastāv strīds par bērna dzīvesvietu, svarīgiem lēmumiem attiecībā uz bērna veselību, izglītību, brīvā laika aktivitātēm, reliģisko un filozofisko ievirzi, vai ja vecāku vienošanās ir pretrunā ar bērna interesēm. Saskaņā ar 374.pantu persona, kura neīsteno vecāku varu, uztur personiskas attiecības ar bērnu. Saskarsmes tiesības var liegt tikai ļoti nopietnu iemeslu dēļ. Kā arī otrs vecāks var vērsties Ģimenes tiesā un lūgt kādas, viņaprāt, bērna interesēm neatbilstošas situācijas noregulējumu. Otram vecākam ir tiesības saņemt informāciju par bērnu.

²⁷ Institut suisse de droit comparé: Directorate-General for internal policies Policy department Citizens rights and constitutional affairs: The parental responsibility, child custody and visitation rights in cross-border separation. Brussels: 2010, p.18. Pieejams:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET\(2010\)425615_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET(2010)425615_EN.pdf),

²⁸ Ibid. p.18

²⁹ Code Civil [Beļģijas civilkodekss]. Pieejams:

https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=fr&la=F&cn=1804032130&table_name=loi&caller=list&fromtab=loi&tri=dd+AS+RANK [aplūkots 06.04.2022.]

Saskaņā ar Čehijas Civilkodeksa³⁰ 30.pantu pilngadība iestājas 18 gadu vecumā. Bērna aizgādības tiesības neatkarīgi no vecāku laulības esamības īsteno abi vecāki. Ja abi vecāki nespēj vienoties par būtiskiem ar bērna aizgādību saistītiem jautājumiem, un par tādiem ir uzskatāma dzīvesvietas, izglītības vai nodarbinātības izvēles noteikšana. Tiesa, izskatot jautājumu par vecāku šķiršanos, vienlaikus izskata jautājumu par bērna aprūpi, kā ietvaros kādam no vecākiem var tikt piešķirta atsevišķa aizgādība par bērnu. Jautājums par laulības šķiršanu tiek izskatīts, pamatojoties uz vecāku iesniegumu. Taču situācijās, kur vecāki nedzīvo kopā un nav aktuāls jautājums par vecāku laulības šķiršanu, pastāvot grūtībām vecākiem vienoties par bērna audzināšanu, tiesa var izlemt šo jautājumu arī bez vecāka iesnieguma, kā rezultāta nonākot pie secinājuma par atsevišķas aizgādības nodibināšanas nepieciešamību. Izlemjot jautājumu par bērna aizgādību, tiesa ņem vērā bērna vislabākās intereses, kas izriet no bērna personības, vecāku dzīvesveida un spējas audzināt bērnu, izvērtējot katra vecāka ieguldījumu bērna attīstībā, vecāku iespējas sniegt bērnam pienācīgas rūpes, u.c. Izlemjot jautājumu par aizgādību, secīgi tiek izlemts jautājums par bērna un ar viņu kopā nedzīvojošā vecāka saskarsmi, un ja vecāki nespēj vienoties par to, tad jautājums tiek izskatīts tiesā.³¹

Vācijā bērna aizgādība piemīt laulībā esošajiem, kuriem dzimis bērns, vai mātes jaunajam vīram pēc bērna dzimšanas, ar aizgādības apliecinājumu, ko var apstiprināt Nepilngadīgo labklājības iestādē vai pie notāra, vai arī, kad tiesa ir piešķīrusi kopīgu aizgādību pār bērnu. Atsevišķa aizgādība pār bērnu tiek nodibināta ģimenes tiesas ceļā, pamatojoties uz iesniedzēja pamatotu pieteikumu³². Aizgādības būtība Vācijā izpaužas kā bērna aprūpe, uzraudzība, tiesiskā pārstāvība un bērna mantojuma saglabāšana³³. Attiecībā uz parrobežu jautājumiem Vācijas judikatūrā apstāklis, ka vecākam ir cita pilsonība vai ka viņš vēlas pārcelties uz ārzemēm, nav noteicošais faktors. Taču aizgādības tiesības pār bērnu

³⁰ The Civil Code of the Czech Republic [Čehijas civilkodeks]. Pieejams: <https://www.refworld.org/docid/5da57dd04.html> [aplūkots 12.04.2022.]

³¹ European-justice. Vecāku atbildība un saziņas tiesības. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/302/LV/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?CZECH_REPUBLIC&member=1, [aplūkots 12.04.2022.]

³² Act on Proceedings in Family Matters and in Matters of Non-contentious Jurisdiction [Likums par tiesvedību ģimenes lietās un bezstrīdus jurisdikcijas lietās]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_famfg/englisch_famfg.html#p0791 [aplūkots 12.04.2022.]

³³ European-justice. Vecāku atbildība un saziņas tiesības. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET\(2010\)425615_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET(2010)425615_EN.pdf), [aplūkots 12.04.2022.]

vecāks var zaudēt, ja vecāka pārceļšanās uz citu valsti ir ļaunprātīga un ar minēto ir skaidri redzams nolūks tādējādi ierobežot otra vecāka saskarsmes iespējas ar bērnu³⁴.

Spānijā aizgādība nozīmē rūpēties par bērna labklājību, nodrošināt viņa vajadzības, izglītības interesi, kā arī mantas pārvaldību³⁵. Vecāku kopdzīves pārtraukšanas gadījumā vecāks, pie kura dzīvo bērns, realizē bērna aprūpi, taču lēmumu pieņemšana ir abu vecāku kompetencē. Ja ir strīdus jautājumi, par kuriem vecāki nespēj kopīgi pieņemt lēmumu par bērnu, tiesa pēc vecāku un bērna viedokļu uzklaušanās izlemj, kuram no vecākiem piešķirt pilnvaras pieņemt konkrēto lēmumu. Atsevišķa aizgādība var tikt piešķirta kādam no vecākiem, ja nesaskaņas vecāku starpā atkārtojas vai ir citi iemesli, piemēram, vecāka pārceļšanās uz citu valsti, kādēļ vecāki nevar pieņemt kopīgi lēmumus attiecībā uz bērnu. Taču tiesas lēmums par atsevišķas aizgādības piešķiršanu Spānijā nozīmē to, ka aizgādības pilnvaras var tikt piešķirtas pilnīgi vai daļēji kādam no vecākiem, un ne ilgāk kā par diviem gadiem³⁶.

Saskaņā ar Apvienotās Karalistes, Polijas, Spānijas, Francijas, Zviedrijas tiesību aktiem bērna pārvietošana uz citu valsti tiek pozitīvi atzīta, ja vecākam, ar kuru bērns kopā dodas, tiks garantēti labvēlīgi dzīves apstākļi, nodrošinātas bērna intereses un tiks ievērotas otra vecāka tiesības. Vienlaikus šī bērna vides maiņa nedrīkst spēcīgi ietekmēt bērna līdzšinējo sociālo, kultūras un valodas vidi. Minētajās tiesību sistēmās nav konstatējams speciāls tiesību aktu kopums, kas regulētu tieši pārrobežu jautājumus. Katra ģimenes situācija tiek vērtēta individuāli. Savukārt, Spānijā, ja tā ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, saskarsmes tiesības ar vecāku, kurš dzīvo citā valstī, var tikt noteiktas tikai bērna pastāvīgajā dzīvesvietā, ja otrs vecāks ir demonstrējis uzvedību, kas liecina par iespējamu bērna civiltiesisku nolaupišanu. Zviedrijā, kur pastāv liels ģeogrāfiskais attālums starp bērnu un vecāku, kam ir tikšanās tiesības, var tikt pieņemts lēmums, ka saziņa notiek tādos veidos (piemēram, pa tālruni), kas neprasa bērna pārvietošanu.³⁷

³⁴ Institut suisse de droit comparé: Directorate-General for internal policies Policy department Citizens rights and constitutional affairs: The parental responsibility, child custody and visitation rights in cross-border separation. Brussels: 2010, p.18. Pieejams:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET\(2010\)425615_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET(2010)425615_EN.pdf)
[aplūkots 02.04.2022.]

³⁵ Ibid. p.90.

³⁶ European-justice. Vecāku atbildība un saziņas tiesības. Pieejams:

https://e-justice.europa.eu/302/LV/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?SPAIN&member=1
[aplūkots 02.04.2022]

³⁷ Institut suisse de droit comparé: Directorate-General for internal policies Policy department Citizens rights and constitutional affairs: The parental responsibility, child custody and visitation rights in cross-border separation. Brussels: 2010, p.18, p.89-91. Pieejams:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET\(2010\)425615_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2010/425615/IPOL-PETI_ET(2010)425615_EN.pdf)
[aplūkots 02.04.2022.]

Saskaņā ar Bērnu tiesību konvencijas³⁸ 10.panta otro daļu: “Bērnā, kura vecāki dzīvo dažādās valstīs, ir tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot ārkārtas gadījumus. Šajā nolūkā un atbilstoši dalībvalstu saistībām saskaņā ar 9.panta 1.punktu dalībvalstis respektē bērna un viņa vecāku tiesības atstāt jebkuru valsti, arī savu, un atgriezties savā valstī. Tiesībām atstāt jebkuru valsti piemēro tikai tādas ierobežojumus, kādi paredzēti tiesību aktos un nepieciešami, lai aizsargātu valsts drošību, sabiedrisko kārtību (ordre public), sabiedrības veselību vai tikumību vai citu personu tiesības un brīvības, un ir saderīgi ar pārējām šajā konvencijā atzītajām tiesībām.” Visās pieminēto valstu tiesību sistēmās ir konstatējama atbilstība minētajai tiesību normai, taču būtisks priekšnoteikums ir, lai persona, kura ir bērna vecāks, par tādu tiktu atzīta ar juridisku aktu. Atšķirība valstu starpā mēdz izpausties tieši šajā aspektā, kur Francijā un Apvienotajā Karalistē ir vērojams atšķirīgs paternitātes institūts, kā ietvaros atsevišķos gadījumos vīrietis pilntiesīgas vecāka tiesības var iegūt ar papildu juridiskām darbībām. No minētā izriet, ka arī šo personu bērni nav apveltīti ar tādu tiesību uz aizgādību apjomu, kāds piemīt citās valstīs, piemēram Vācijā, Polijā, Beļģijā, u.c. Arī Latvija atradās līdzīgā tieiskā stāvoklī attiecībā uz paternitātes ierobežojošiem faktoriem, kas tika labots ar paternitātes institūta pilnveidi līdz ar 2004.gada 11.oktobra tiesību aktu³⁹. Ņemot vērā apstākli, ka ES tiesības noteic brīvu personu pārvietošanos, kas balstīta uz ekonomiskiem apsvērumiem, kā blakus faktors no minētā izriet ģimenes tiesību aktuālitate. Autores ieskatā, ES ietvarā, kur visiem ES pilsoņiem tiek garantētas līdzīgas tiesības, arī tiesiskajam regulējumam par vecāku statusa nodibināšanu būtu jābūt līdzīgam, ņemot vērā to, ka tieši nacionālās tiesas saskaņā ar saviem tiesību aktiem izšķir ģimenes lietas. Kaut arī katram ES pilsonim tiek garantēts tā tiesību minimums ES ietvaros (kā piemēram, bērna tiesība tikt uzklautam it visos ar viņu saistītos procesos), nacionālo tiesību atšķirību rezultātā var ieilgt procesi bērnu jautājumu izlemšanā.

³⁸ 1989. gada 20. novembra ANO Bērnu tiesību konvencija: Starptautiskais dokuments.[12.04.2022.red.]

³⁹ Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam : Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Latvijas Vēstnesis, 2004. 12. oktobris, Nr.161.

3. PIEMĒROJAMO STARPTAUTISKO TIESĪBU AKTU ANALĪZE

Mūsdienu sabiedrībā arvien vairāk pieaug to personu skaits, kuras pārvietojas ārpus savas valsts robežām, iegūstot savu pastāvīgo mītni citā valstī gan ekonomisko apsvērumu, gan dibināto partnerattiecību dēļ. Ģimenes strīdi pārrobežu lietās ir jārisina nekavējoties iespējamā bērna interešu apdraudējuma dēļ, kas var rasties nekontrolētas situācijas eskalācijā. Nepieciešamība pēc bērna tiesību aizsardzības pārrobežu lietās tipiski izpaužas situācijās, kur bērns ir pakļauts prettiesiskai aizvešanai pāri robežai, gan arī saskarsmes tiesību realizēšanas gaitā, kad bērns netiek atgriezts otram vecākam noteiktajā laikā vai viņam nav piekļuves otram vecākam. Visos gadījumos šādi strīdi tiek risināti, izvērtējot katru gadījumu atsevišķi. Gadījuma risināšanā ir svarīgas vairākas komponentes, proti, bērna interešu izvērtējums, ģimenes locekļu savstarpējo attiecību tiesiskais regulējums vai tā neesamība, dalībvalstu tiesībās reglamentēta vai uz savstarpējā palīdzības līguma balstīta valstu sadarbība noteiktā jautājuma risināšanā un nacionālo tiesību īpatnības.

3.1 Ģimenes tiesību analīze

Ģimenes tiesībās svarīgs tiesību akts ir Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (turpmāk – ECK), jo tās 8.pantā ir nostiprinātas pamatnostādnes attiecībā uz ģimenes un privātās dzīves neaizskaramību, tātad valsts negatīvais pienākums attiecībā pret ģimeni, un arī valsts pozitīvais pienākums iejaukties noteiktos gadījumos. ECK 8.pantā ir noteikts, ka: “Ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, un sabiedriskās institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.”⁴⁰ Latvijas nacionālajās tiesībās minētās cilvēktiesības konstitucionālā līmenī ir nostiprinātas Satversmes 96.pantā⁴¹. Minētās tiesību normas sniedz garantiju gan vecākiem, gan bērniem savā ģimenē būt pasargātiem no nepamatotas iejaukšanās, tātad, valsts pienākumu neiejaukties ģimenes dzīvē bez pamatota iemesla. Līdz ar to, katram ģimenes dzīves ierobežojumam jābūt izvērtētam.

⁴⁰ Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautisks dokuments. Pieņemts 04.11.1950. [02.04.2022.red.]

⁴¹ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922 [02.04.2022.red.]

Satversmes tiesas 2021.gada 6.aprīļa sprieduma lietā Nr.2020-31-01⁴² tika noteikti kritēriji pamattiesību ierobežošanas izvērtējumam. Ierobežoto pamattiesību izvērtējums tiek veikts saskaņā ar šādu shēmu: 1) vai ierobežojums ir piemērots legītimā mērķa sasniegšanai; 2) vai mērķi iespējams sasniegt ar citiem, indivīda pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem; 3) vai labums, ko gūst sabiedrība no noteiktā ierobežojuma, ir lielāks par indivīdam nodarīto kaitējumu. Eiropas Kopienu Komisijas Paziņojumā (turpmāk – Paziņojums)⁴³, ir sniegti pamattiesību ierobežojošo jēdzienu skaidrojumi, kurus analogijā var piemērot, skaidrojot ECK 8.panta otrajā daļā minētos pamattiesību ierobežojumus.

Valstij ir pozitīvs pienākums ierobežot tiesības uz ģimeni, ja:

- tiek apdraudēta valsts drošība. Saskaņā ar Paziņojumā norādīto valsts drošība ir gan iekšējā, gan ārējā drošība, un tās ierobežošanas nolūks ir saglabāt dalībvalstu teritorijas un tās iestāžu integritāti. Kā piemēru jāmin tiesu praksi, kur persona tika izraidīta no valsts, tādejādi ierobežojot viņas tiesības uz ģimenes dzīvi, attiecīgi arī šīs personas ģimenes locekļiem to ierobežojot, taču, tiesai izvērtējot apstākļus, ierobežojums bija samērīgs. Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 7.jūlija spriedumā lietā Nr.SA-2/2021⁴⁴, kur saskaņā ar lietas faktiskajiem apstākļiem pieteicējs – Krievijas pilsonis – tika iekļauts to personu sarakstā, kurām aizliegts ieceļot Latvijā. Pieteikums tika pamatots ar to, ka ar iekļaušanu minētajā sarakstā būtiski tiek ierobežotas pieteicēja tiesības uz ģimenes dzīvi, jo Latvijā mīt viņa ģimene, un esošajos apstākļos ģimenes tikšanās Krievijā ir apgrūtinātas, kā arī atsaucās uz pirmās instances tiesas procesuāliem parkapumiem, tostarp viņa ģimenes locekļu neuzklausīšanu tiesvedības gaitā. Tiesa pieteicēja argumentus noraidīja, atzīstot tos par nepamatotiem, kā arī attiecībā uz uzklausīšanas pienākumu atbildētājs, Latvijas pieaicinātā iestāde Iekšlietu ministrija norādīja, ka lietās, kas saistītas ar personu iekļaušanu minētajā sarakstā vai izraidīšanu no valsts, nav prasības par lēmuma adresāta vai tā ģimenes locekļu iepriekšēju uzklausīšanu. Konkrētajā lietā to noteica Imigrācijas likuma 61.1panta pirmā daļa, proti, atzinumu par nacionālās drošības riskiem sniedz kompetentas valsts drošības iestādes vadītājs. Lietās par ieceļošanas aizlieguma piemērošanu tas ir vienīgais

⁴² Satversmes tiesas 2021.gada 6.aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-31-01, 17.p. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/06/2020-31-01_Spriedums.pdf [aplūkots 02.04.2022.]

⁴³ Eiropas Kopienu Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par norādījumiem, kā labāk transponēt un piemērot Komisijas Direktīvu 2004/38/EK par Eiropas Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā. Pieņemts Briselē 02.07.2009. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:52009DC0313> [aplūkots 02.04.2022.]

⁴⁴ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 7.jūlija spriedums lietā Nr.SA-2/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 02.04.2022.]

likumā noteiktais uzklaušanās pienākums. Pēc tiesību ierobežojuma izvērtējuma tika konstatēts, ka ierobežojums ir samērīgs un legītīmam mērķim atbilstošs.⁴⁵

- sabiedriskās kārtības nolūkā, valsts labklājības interesēs, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli. Saskaņā ar Paziņojumu sabiedriskā kārtība parasti tiek interpretēta kā sabiedriskās kārtības traucējumu novēršana⁴⁶. Arī šāda situācijā, kur apsraudējums traktējams kā sabiedriskās kārtības apdraudējums, persona var tikt izraidīta no dalībvalsts, tādējādi ierobežojot via tiesības uz ģimenes dzīvi. Sabiedriskās kārtības pārkāpums ir jābūt sodāmsam, šāds ierobežojums nedrīkst būt preventīvs pasākums. Vienlaikus ir vērtējams katrs gadījums individuāli.⁴⁷

- lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.⁴⁸

Bērnu tiesības Eiropā šobrīd ir nostiprinājušās kā vienota tiesību sistēma, taču vēsturiski tās ir attīstījušās fragmentāri, esot noregulētām atsevišķām ar bērnu tiesībām saistītām jomām, kas sākotnēji bija saistītas ar ekonomisku vai politisku pamatojumu. Tas saistāms ar pašas ES dibināšanas apsvērumiem, kas bija balstīti uz ekonomiskiem apsvērumiem, taču laika gaitā radās nepieciešamība cilvēka pamattiesību regulējumam. Pamattiesību statusa nostiprināšana pirmo reizi notika 20.gs deviņdesmito gadu sākumā ar to nostiprināšanu Līgumā par Eiropas savienību⁴⁹ un līdz ar ES Pamattiesību Hartu⁵⁰ (turpmāk – Harta), kurā tieši tika noteiktas ES vērtības. Katrā ES valstī cilvēku pamatbrīvības bija atšķirīga apjoma, līdz ar to, lai panāktu vienlīdzīgu tiesību apjomu visiem ES pilsoņiem, tika pieņemta Harta.⁵¹ Tajā noteiktās tiesības un brīvības ir cieņa, brīvības, vienlīdzība, solidaritāte, pilsoņu tiesības un taisnīgums. Hartas nozīme bērnu un vecāku attiecībās atspoguļojas tās 7.pantā un 24.pantā un ir attiecināma uz bērna labklājības interesēm, kur noteikts, ka katram ir tiesības uz ģimenes neaizskaramību, kas var tikt ierobežotas vien tad, kad to izmantošana ir pretrunā ar bērna interesēm. No minētā izriet, ka vecāku tiesību realizēšana ir aprobežota ar bērna interesēm.

⁴⁵ Eiropas Kopienu Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par norādījumiem, kā labāk transponēt un piemērot Komisijas Direktīvu 2004/38/EK par Eiropas Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā. Pieņemts Briselē 02.07.2009. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:52009DC0313> [aplūkots 02.04.2022.]

⁴⁶ Eiropas Kopienu Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par norādījumiem, kā labāk transponēt un piemērot Komisijas Direktīvu 2004/38/EK par Eiropas Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā. Pieņemts Briselē 02.07.2009. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:52009DC0313> [aplūkots 02.04.2022.]

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [02.04.2022.red.]

⁵⁰ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Nicā 07.12.2000. [02.04.2022.red.]

⁵¹ Eiropas Savienības tiesības II daļa. Materiālās tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Schewe C. (K.Ševe) zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 41-42.lpp.

3.2 Civiltiesiskais regulējums pārrobežu lietās

Attiecībā uz civiltiesisko regulējumu ģimenes strīdu risināšanā ir jāmin Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem⁵² (turpmāk – Hāgas konvencija), kas tiek piemērota situācijās, kad bērns prettiesiski tiek *nolaupīts*. Lietotais jēdziens *nolaupīšana* Hāgas konvencijas izpratnē ir bērna prettiesiska aizvešana vai aizturēšana, un tam ir civiltiesisks, nevis krimināltiesisks raksturs. Līdz ar to priekšnoteikums Hāgas konvencijas pielietošanai ir tāds, ka strīdā iesaistītās personas saista ģimeniskas vai radniecīgas attiecības, un nolaupīšana ir saistīta ar ģimeniskiem apsvērumiem aizgādības tiesību ietvaros. Hāgas konvencijas darbība ir tūlītēja un vērsta uz bērna nekavējošu atgriešanu, taču šis tiesību akts pieļauj arī izņēmuma situācijas, kad bērna palikšana citā valstī atbilst viņa interesēm. Tas ir attiecināms uz situācijām, kur bērns ir iedzīvojies jaunajā vidē vai arī aprūpi īstenojošais vecāks nav izmantojis savas tiesības, ir piekritis bērna aizvešanai vai nav iebildis pret to (Hāgas konvencijas 13.pants), kā arī gadījumos, kad bērna atgādāšana būtu pretrunā ar tās valsts, uz kuru bērns aizvests, cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības pamatprincipiem (Hāgas konvencijas 20.pants). Hāgas konvencijas preambulā ir nostiprināti tās pamatmērķi: 1. bērna aizsardzība pret nelabvēlīgo ietekmi, ko rada viņa nolaupīšana; 2. aizsargāt tās personas, kura realizē bērna aizgādību, tiesības, taču, kā var secināt no jau norādītajām atkāpēm Hāgas konvencijas piemērošanai, kur vērā ir ņemams bērna viedoklis un interešu izvērtējums, bērna intereses prevalē pār aizgādību īstenojošo personu interešu nodrošinājumu; 3. nodrošināt tūlītēju bērna atgriešanu, lai aizgādības tiesību jautājumi tiktu risināti saskaņā ar tās valsts jurisdikciju, no kuras viņš ticis nolaupīts. Lasot Hāgas konvenciju, ir secināms, ka kaut arī šis tiesību akts tiek piemērots tā parakstītājvalstu starpā, nacionālajām tiesībām ir nozīme tās piemērošanā, jo, lai sasniegtu Hāgas konvencijas pamatmērķus, to īstenošanas procesā ir iesaistītas valstu kompetentās iestādes. Hāgas konvencijas īpatnība ir, ka tā ir attiecināma bērniem līdz 16 gadu vecumam (Hāgas konvencijas 4.pants). Autore secina, ka, ņemot vērā apstākli, ka Hāgas konvencijas mērķis ir bērna tūlītēja atgriešana, un tā neparedz iejaukšanos aizgādības tiesību noteikšanā, šis vecuma terminējums ir saistīts ar personu brīvu pārvietošanos, sākot no 16 gadu vecuma, līdz ar to neradot papildu administratīvo slogu. Vienlaikus autore secina, ka Hāgas konvencijā bērna intereses tiek vērtētas kopsakarā ar viņa briedumu, kas attiecīgi atspoguļojas bērna viedoklī, kas var ietekmēt atgriešanas gaitu (Hāgas konvencijas 13.panta otrā daļa). Līdz ar to nepilngadīgie, kuri ir pārsnieguši 16 gadu vecumu, taču brieduma ziņā

⁵² Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Pieņemta Hāgā 25.10.1980. [02.04.2022 red.]

sim vecumam neatbilst, tiek nostādīti sliktākā situācijā attiecībā pret bērniem, kuri jaunāki par 16 gadiem.

Ņemot vērā to, ka katrā valstī ir savi tiesību akti bērnu tiesību aizsardzības jautājumu noregulējumam, situācijā, kur ir iesaistītas divas dažādas valstis, pastāvēja iespēja pretrunām tiesiskajam regulējumam minētajā jautājumā, tādēļ 1996.gadā tika izstrādāta Hāgas konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem⁵³ (turpmāk – Hāgas 1996.gada konvencija). Hāgas 1996.gada konvencijā ir noteikts, kuras valsts iestāžu jurisdikcijai ir pakļauts bērna interešu izvērtējums un veicamie pasākumi bērna interešu aizsardzībai, kuri tiesību akti ir piemērojami, noteikt tiesību aktus, kas attiecas uz vecāku atbildību, nodrošināt šo aizsardzības pasākumu atzīšanu un izpildi visās Līgumslēdzējās Valstīs, kā arī noteikts Dalībvalstu sadarbību minēto mērķu sasniegšanai. Saskaņā ar Hāgas 1996.gada konvencijā noteikto bērna interešu aizsardzības pasākumus veic tās Līgumslēdzējās valsts tiesu vai pārvaldes iestāžu jurisdikcijā, kurā ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta. Līdz ar to priekšnoteikums ir bērna pastāvīgās dzīvesvietas noskaidrošana, no kuras izriet lietas piekritība. Šīs dzīvesvietas, attiecīgās tiesas piekritības noskaidrošana ir būtiska, jo ir prezumējams, ka bērna vislabākās intereses spēs izvērtēt attiecīgā tiesa, kas ir radniecīga bērna ierastajai videi.⁵⁴ No Hāgas Konvencijas šī konvencija atšķiras arī ar tās piemērojamo subjektu vecumu, kas ir 18 gadi (Hāgas 1996.gada konvencijas 2.pants). Ņemot vērā to, ka Hāgas 1996.gada konvencijas aizsardzības tvēriens ir plašāks, un tas regulē piekritības jautājumus, kas saistīti ar bērna personas un īpašuma aizsardzību (Hāgas 1996.gada konvencijas 1.pants), subjekta vecuma noteikšana līdz pilngadībai autores ieskatā ir saistīta ar bērna rīcībspēju, kas nav pietiekama visās jomās, lai pārstāvētu savas likumiskās intereses.

Nozīmīgs tiesiskās sadarbības instruments pārrobežu lietās ES, izņemot Dāniju, ietvaros ir 2003.gada 7.novembra Padomes Regulai (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu⁵⁵ (turpmāk - Briseles IIbis Regula). Briseles IIbis regulas darbības jomā ietilpst šādi jautājumi:

⁵³ Hāgas konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. Pieņemta Hāgā 19.10.1996. [02.04.2022.red.]

⁵⁴ Kucina I. Bērnu pārrobežu nolaupīšanas civiltiesiskie aspekti. Bērns starp vecākiem un valsti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020. 40-41.lpp.

⁵⁵ Padomes Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu. Pieņemta 27.11.2003. [03.04.2022.red.]

- tiek noteikta piekritīgās valsts jurisdikcija pārrobežu laulības šķiršanas, laulāto atšķiršanas, laulības neesamības lietās, kā arī lietās par aizgādības, aizbildības un saskarsmes tiesībām;
- attiecinot šo regulu uz aizgādības tiesību īstenošanu, tā attiecas uz visiem lēmumiem par vecāku atbildību un un bērnu aizsardzības pasākumiem neatkarīgi no bērna vecāku savstarpēji reģistrētām vai neregistrētām partnerattiecībām (Briseles IIbis Regulas 1.pants);
- noteic, kuras valsts tiesai ir piekritīga laulības šķiršanas lieta, ja process ir uzsakts divās valstīs vienlaicīgi;
- papildina Hāgas konvenciju lietās par bērna civiltiesisko nolaupīšanu attiecībā uz bērna atpakaļatdošanu;
- noteic vienā valstī pieņemta sprieduma izpildi otrā, jo vienā valstī pieņemtais spriedums automātiski nav saitošs citai valstij vai personai, kura atrodas citā valstī;
- lietās par saskarsmes tiesībām un bērna atgriešanu Briseles II bis regula noteic, ka šie spriedumi ir automātiski atzīstami citā valstī un ir nododams automātiskai izpildei citas valsts kompetentajām iestādēm;
- paredz noteikumus sadarbībai starp ES dalībvalstu centrālajām iestādēm, kam ir īpaša nozīme bērna civiltiesiskas nolaupīšanas lietu nodošanai tiesai, kas saistīts ar šīs tiesas labāku pozīciju lietas izspriešanai.⁵⁶

Arī Briseles IIbis regulā līdzīgi kā Hāgas konvencijā un Hāgas 1996.gada konvencijā noteiktais piekritības pamats lietās par vecāku atbildību ir balstīts uz tuvuma kritēriju (Hāgas konvencijas 3.panta pirmās daļas “a” apakšpunkts, Hāgas 1996.gada konvencijas 5.panta 1.punkts, Briseles II bis Regulas preambulas 12.apsvērums), proti, bērna pastāvīgo dzīvesvietu kādā no dalībvalstīm, izņemot situācijas, kur aizgādību īstenojošās personas ir vienojušās par citu pastāvīgo dzīvesvietu bērnam. Šajā tiesību aktā pastāv izņēmums no piekritības kritērija, kur lietas izskatīšanas piekritību var nodot citas dalībvalsts tiesai, ja šīs tiesas atrašanās vieta ir labāka, lai izspriestu lietu. Un kritērijs “labāka” saistās ar bērna vislabāko interešu nodrošinājumu. Taču tādā gadījumā otrai tiesai nedrīkstētu ļaut nodot lietu trešajai tiesai. Briseles IIbis regulas piemērošanā gan tieši, gan netieši noteicošs ir arī laika kritērijs. Situācijā, kur bērns tiek pārvests prettiesiski, lietas izskatīšana ir piekritīga tās valsts tiesai, kurā uz pieteikuma saņemšanas brīdi ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta. Laika kritērijs šajā gadījumā nav tieši noteikts, taču, jo ilgāk bērns pavada kādā vidē, jo lielāka iespējamība, ka

⁵⁶ Kucina I. Bērnu pārrobežu nolaupīšanas civiltiesiskie aspekti. Bērns starp vecākiem un valsti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020., 188-189.lpp

jaunā vide var kļūt par viņa pastāvīgo dzīvesvietu. No minētā izriet tas, ka vecākam, no kura ir nesaskaņoti ir aizvests bērns, ir nekavējoties jāsniedz pieteikums par viņa atgriešanu.

3.3 Bērna pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens

Bērna pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens ar saturu ir pilnveidots pamazām un analizēts tiesas spriedumos un tiesnešu atsevišķajās domās. Pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanai ir svarīga loma bērna interešu nodrošināšanā, jo tas ir noteicošais kritērijs jurisdikcijas piekritības noteikšanai, tātad tam, kuras valsts tiesa tiks uzskatīta par vispiemērotāko ar bērnu saistītā jautājuma izlemšanai, pamatojoties uz tuvuma kritēriju. Briseles Iības Regulas 8.panta 1.punkta izpratnē pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens analizēts lietā *Korkein hallinto-oikeus - Somija*⁵⁷. Saskaņā ar lietas apstākļiem bērna dzīvesvieta bija vienā valstī, taču šķirti no ģimenes viņi tika citā valstī, kur bija viņu faktiskā atrašanās. Saskaņā ar izsvērto jautājumu EST nonāca pie sprieduma, ka bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir balstīta uz tuvuma kritēriju, un šī bērnu dzīvesvieta ir balstīta uz integrāciju sociālajā un ģimenes vidē, ko noteic: “ilgums, regularitāte, apstākļi, uzturēšanās dalībvalsts teritorijā, kā arī ģimenes pārcelšanās uz šo valsti iemesli, bērna pilsonība, izglītošanas vieta un apstākļi, valodu zināšanas, kā arī bērna ģimenes un sociālie sakari minētajā valstī”⁵⁸. Šajā citā valstī bērni, kad tika izņemti no ģimenes, atradās bez mātes, tādā integrācija ģimenē netika konstatēta, un bērni neapmeklēja skolu, kas bija viens no sociālās integrācijas neesamību liecinošiem apstākļiem.

Un šī tuvuma kritērija nozīme izpaužas tādējādi, ka tiesa, kura izspriedīs attiecīgo bērna interešu jautājumu, spēs izprast gan sociālās, gan kultūras īpatnības, kas var ietekmēt ģimenes un attiecīgi bērna situāciju, un spēt izlemt atbilstoši bērna vislabākajām interesēm.⁵⁹

EST, analizējot jautājumu par jaundzimuša bērna pastāvīgo dzīvesvietu *Barbara Mercredi v Richard Chaffe* lietā⁶⁰, sniedza šādus skaidrojumus par bērna pastāvīgo dzīvesvietu:

- faktori, kas noteic bērna pastāvīgo dzīvesvietas vietu, mainās atkarībā no bērna vecuma;
- maza bērna vide galvenokārt ir ģimenes vide, ko noteic personas, kuras viņu faktiski uzrauga un aprūpē;

⁵⁷ EST 02.04. 2009. spriedums lietā C-523/07 *Korkein hallinto-oikeus – Somija*.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ EST 22.12.2019. spriedums lietā Nr.C-497/10 PPU *Barbara Mercredi v Richard Chaffe*

- zīdaiņa dzīvesvietas noteikšanā ir jāvērtē viņa aprūpes personas, konkrētajā gadījumā mātes, integrācija viņas sociālajā un ģimenes vidē, parcelšanās uz citu valsti iemesliem, mātes valodas zināšanas, viņas ģeogrāfiskā un ģimenes izcelsme;
- situācijā, kur zīdains ar māti ir pārcēlies uz citu valsti pirms pāris dienām, ir jāvērtē mātes uzturēšanās iesniedzējvalstī iemesli, ilgums, regularitāte, mātes ģeogrāfiskā un ģimenes izcelsme, ģimene un sociālās saiknes, kas mātei un bērnam ir valstī, uz kuru ir pārcēlušies.⁶¹

Savukārt ģenerālvokāts Henriks Saugmandsgors Ēes papildus jau minētajam skaidrojuma ir noteicis, ka bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir vieta, kur faktiski atrodas bērna dzīves centrs. Un šī dzīves centra noskaidrošana ir pakļauta valsts tiesu juridiskam izvērtējumam, kam pamatā ir fakti noskaidrošana.⁶²

Ja pārrobežu lietā ir iesaistīta valsts, kas nav ES dalībvalsts vai nav pievienojusies minētajiem starptautiskajiem līgumiem, tiesiskās attiecības regulē savstarpējie palīdzības līgumi. Gadījumā, ja bērns ir aizvests uz valsti, kas nav pievienojusies noteiktajiem starptautiskajiem līgumiem, kā arī nepastāv nekāda divpusēja vienošanās starp šīm valstīm, situācija ir pakļauta attiecīgās valsts nacionālajiem tiesību aktiem. Persona pēc palīdzības var vērsties attiecīgajās kompetentajās valsts iestādēs – Tieslietu ministrijā, vēstniecībā, tiesā, advokatūrā vai nevalstiskajās organizācijās.⁶³

3.4 Latvijas-Krievijas sadarbības analīze ģimenes pārrobežu jautājumos

Ņemot vērā faktu par Latvijas valsts ilgstošu atrašanos Padomju Sociālistiskās Republikas Savienībā, kur notika brīva pārvietošanās to pilsoņu vidū, Latvijā šobrīd ir sastopams liels skaits Krievijas pilsoņu, kas, savukārt, ietekmē arī to ģimeņu, kas radītas Latvijas un Krievijas pilsoņu starpā, skaitu. Līdz ar to paralēli aktuālajai ES dalībvalstu sadarbībai ģimenes lietās vienlīdz svarīga ir Latvijas sadarbība ar Krievijas Federāciju. Latvijas un Krievijas savstarpējo sadarbību ģimenes lietās noteic divpusējais līgums starp Latviju un Krieviju par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes un krimināllietās⁶⁴ (turpmāk – Līgums). Līguma 30.pantā noteikts, ka: “Vecāku un bērnu pienākumus un tiesības nosaka tās līgumslēdzējas puses likumdošana, kuras teritorijā viņiem

⁶¹ EST 22.12.2019. spriedums lietā Nr.C-497/10 PPU Barbara Mercredi v Richard Chaffe

⁶² Ģenerālvokāta Henrika Saugmandsgora Ēes secinājumi lietā C-393/18. Sniegti 20.09.2018.

⁶³ Tieslietu Ministrija. Regulējošie normatīvie akti. Starptautiskā sadarbība. Publicēts 10.01.2020. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/regulejosie-normativie-akti> [aplūkots 20.04.2022.]

⁶⁴ Līgums starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes un krimināllietās. Parakstīts Rīgā 03.02.1993.

ir kopēja dzīvesvieta. Ja kādam no vecākiem vai bērniem dzīvesvieta atrodas citas līgumslēdzējas puses teritorijā, tad tiesiskās attiecības starp viņiem nosaka tās līgumslēdzējas puses likumdošana, kuras pilsonis ir bērns”. Savukārt Līguma 31.pants noteic, ka: “Ārlaulības bērna un viņa mātes un tēva tiesības un pienākumus nosaka tās līgumslēdzējas puses likumdošana, kuras pilsonis ir bērns”. No minētā izriet tas, ka reģistrētās partnerattiecībās dzimuša bērna ģimenes strīdu izlemšanā sākotnēji noteicošs faktors būs ģimenes dzīvesvietas atrašanās, taču, ja dzīvesvieta vecākiem atrodas katram savā valstī, tad noteicošais kritērijs būs bērna pilsonība. Savukārt, neregistrētās (likumā – “ārlaulības”) partnerattiecībās noteicošais kritērijs ir bērna pilsonība. Saskaņā ar Pilsonības likuma⁶⁵ 9.pantu personai vienlaikus nevar būt gan Latvijas, gan Krievijas pilsonība. Šāda tiesiskā situācija ir vērtējama pozitīvi attiecībā uz strīdus jautājuma iespējami ātrāku izlemšanu, neatvēlot iespēju papildu apstākļu izvērtējumam, tādējādi ieildzinot tiesvedības gaitu. Vienlaikus šī tiesiskā noteiktība prevalē pār bērna interesēm, kas katrā gadījumā būtu vērtējamas individuāli.

Bērna civiltiesiskas nolaupīšanas gadījumos situācijās, kur nepieciešama bērna tūlītēja atgriešana, Latvijas un Krievijas starpā noteicošais tiesību akts būs Hāgas konvencija, jo Latvija un Krievija ir tās līgumslēdzējvalstis⁶⁶. Kā paredz Hāgas konvencijas 20.pants, bērna atgriešana var tikt atteikta, ja to nepieļauj saņēmējvalsts pamatprincipi par cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzību. Šis apstākļi nostāda 16 gadus nenasniegušās personas, kuras iesaistītas strīdus situācijā starp abām minētajām valstīm, potenciāli apdraudošā situācijā. Proti, politiskās situācijas reģionā ietekmē Latvijas un Krievijas starpvalstu attiecības ir pasliktinājušās, par ko cita starpā liecina 2022.gada 7.aprīlī pieņemtais un jau 2022.gada 9.aprīlī spēkā stājušais likums⁶⁷, kas paredz uz laiku apturēt termiņuzturēšanās atļauju izsniegšanu Krievijas (un Baltkrievijas) pilsoņiem, Latvijā esoša Uzvaras pieminekļa⁶⁸ nojaukšanas plānu⁶⁹, ANO nobalsošana par Krievijas darbības apturēšanu Cilvēktiesību padomē⁷⁰. Ņemot vērā to, ka viss iepriekš minētais var būt pretrunā ar Krievijas cilvēka tiesību un pamatbrīvību nostādņēm attiecībā uz tiesisko situāciju Latvijā, traktējot minēto kā

⁶⁵ Pilsonības likums: LV likums.Pieņemts 22.07.1994. [24.05.2022.red.]

⁶⁶ HCCH: Status table. 28: Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction. Publicēts 19.07.2019. Pieejams: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24> [aplūkots 24.05.2022.]

⁶⁷ Grozījumi Imigrācijas likumā: LV likums. Pieņemts 07.04.2022. [24.04.2022.red.]

⁶⁸ Okupācijas muzejs: Uzvaras vai okupācijas simbols? Uzvaras piemineklis Rīgā: vēsture un politika. Pieejams: <https://okupacijasmuzejs.lv/lv/latvijas-okupācijas-vesture/neatkariga-latvija/uzvaras-vai-okupācijas-simbols--uzvaras-piemineklis-riga-vesture-un-politika> [aplūkots 24.05.2022.]

⁶⁹ Latvijas sabiedriskie mediji: Rīgas dome uzdod nojaukt padomju pieminekli Uzvaras parkā. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/rigas-dome-uzdod-nojaukt-padomju-pieminekli-uzvaras-parka.a456608/> [aplūkots 24.05.2022.]

⁷⁰ Ibid. ANO nobalso par Krievijas darbības apturēšanu Cilvēktiesību padomē. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/ano-nobalso-par-krievijas-darbības-apturesanu-cilvēktiesību-padome.a451513/> [aplūkots 24.05.2022.]

apdraudējumu, rodas pamats bērna neatgriešanai saskaņā ar Hāgas konvencijas 20.pantu. Lai izvairītos no bērna civiltiesiskas nolaupīšanas un iespējamās neatgūšanas, autore rekomendē ar likumu nostiprinātu prasību attiecībā uz Latvijas-Krievijas un līdzvērtīgā situācijā esošu valstu robežas šķērsošanu bērniem, ar kuru tiek pierādīta abu vecāku piekrišana minētajai darbībai.

4. ATSEVIŠĶAS AIZGĀDĪBAS UN SASKARSMES KĀRTĪBAS NOTEIKŠANA KĀ BĒRNA INTEREŠU NODROŠINĀJUMS

Saskaņā ar Civillikuma 178.pantu kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi, savuārt, vecākiem šķiroties kopīga aizgādība turpinās. Saskaņā ar turpmāk secināto šis pamats izriet no aizgādības tiesību, precīzāk, tajās ietverto pienākumu realizēšanas iespējām un to ietekmi uz bērna interesēm. Jāņem vērā ir tas, ka atsevišķas vecāku domstarpības var risināt ar bērna interešu parstāvošo institūciju palīdzību, Latvijā - bāriņtiesu. Šīs noteiktās jomas, kur strīdu iespējams risināt ārpus tiesas, ir nostiprinātas Bāriņtiesu likuma 19.pantā. Saskaņā ar minēto likuma pantu bāriņtiesa var lemt par bērna uzvārda, vārda maiņas atbilstību bērna interesēm, tautības ierakstu, par vecāku domstarpībām bērna aizgādības jautājumos, taču bāriņtiesa nav tiesīga pieņemt lēmumu par bērna dzīvesvietas noteikšanu, kas attiecīgi ir vecāku kompetence.

Lai izvērtētu atsevišķas aizgādības nozīmi, ir jāsaprot, ko paredz aizgādības tiesību atņemšana. Saskaņā ar Civillikuma 200.pantā noteikto ir secināms, ka aizgādības tiesības vecākam tiek atņemtas vecāka vainas un ļaunprātīgas rīcības pret bērnu rezultātā, kur vecāks vai nu apdraud bērna veselību vai dzīvību, vai nepilda savu kā vecāka pienākumu pret bērnu. Abos gadījumos, kur tiek ierobežotas vecāka aizgādības tiesības, autore saskata bērna interešu apdraudējumu, kas novēršams ar minēto tiesisko instrumentu, un vienlaikus secina, ka pamats atsevišķās aizgādības nodibināšanai atšķirībā no aizgādības tiesību atņemšanas ir vecāka netiešas rīcības sekas, bet ne tiešs apdraudējums, kas nopietni var pasliktināt bērna intereses. Bērnu tiesību konvencijā un nacionālajās tiesībās, proti, Bērnu tiesību aizsardzības likumā⁷¹ ir nostiprinātās bērna tiesības. Šīs bērnu tiesības paredz dažāda veida aizsardzību, kā arī tiesības uz sociālo labklājību. Autores ieskatā, atsevišķas aizgādības nodibināšana ir iespēja bērnam būt savu vecāku nepārtrauktā aizgādībā, tātad, samazinot viena vecāka tiesības ar nolūku, lai, tostarp, saglabātu bērna noteiktās tiesības. Minētā atziņa sasaucas ar Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2017.gada 27.decembra spriedumā Nr.SKA-639/2017 pausto tiesas atziņu : “[..] atsevišķas aizgādības pastāvēšana nekādā citādā veidā nekavē vai neaizliedz otram vecākam īstenot no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumus, tā kā bērna interesēs ir saņemt gādību no abiem vecākiem, kuru aizgādībā bērns atrodas.”⁷² Kaut arī ar atsevišķas aizgādības nodibināšanu vienam no vecākiem neparedz otra vecāka aizgādības

⁷¹ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [05.04.2022.red.]

⁷² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.12.2017. spriedums lietā Nr.SKA-639/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2017> [aplūkots 05.04.2022.]

tiesību par bērnu atņemšanu, tomēr šīs tiesības tiek ierobežotas bērna interešu nodrošināšanas nolūkā. Tāpat arī tēze jau minētajā lietā noteic: “Atsevišķa aizgādība parasti tiek noteikta gadījumos, kad vecākiem dažādu apstākļu dēļ ir apgrūtināta kopīgu lēmumu pieņemšana saistībā ar bērnu. Vecāku civiltiesiska vienošanās par atsevišķas aizgādības noteikšanu vienam vecākam neizbeidz un neatņem aizgādības tiesības otram vecākam. Tāpēc atsevišķas aizgādības pastāvēšana nekavē vai neaizliedz otram vecākam īstenot no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumus, tā kā bērna interesēs ir saņemt gādību no abiem vecākiem, kuru aizgādībā bērns atrodas.”⁷³ Līdz ar to ir secināms, ka apsvērumiem par atsevišķas aizgādības nodibināšanu ir jābūt balstītiem uz vienpersonisku lēmumu pieņemšanas nepieciešamību bērna interešu nodrošināšanā. Ņemot vērā to, ka aizgādības tiesību institūts paredz iespēju pārtraukt/atņemt aizgādības tiesības, kā arī to, ka vecāku domstarpības lēmumos, kas saistīti ar bērnu aprūpi, ir iespējams izšķirt bāriņtiesā, ir jākonstatē tādas aizskartas bērna intereses, kā novēršanai bērna interešu pārstāvība tiek nodota viena vecāka rokās.

Pārrobežu lietu raksturs var būt saistīts gan ar vecāku pilsonisko, secīgi arī nacionālo īpatnību atšķirību, kā rezultātā vecākiem ir atšķirīga izpratne par bērna audzināšanu un viņa vajadzībām, gan arī pārrobežu šķirtības faktors, kur distance starp aizgādību īstenojošām personām var radīt apstākļus, kas traucē ar bērnu saistītu lēmumu pieņemšanā. Uz pilsonisko/nacionālo īpatnību atšķirību var attiecināt strīdus situācijas, kur domstarpību pamatā ir atšķirīgās valsts paražas un likumi.

Bērna tiesības uz pilnvērtīgu atrašanos vecāka aizgādībā ilustrē jau pieminētais Augstākās tiesas spriedums par ģimenes tiesību ierobežojumu valsts sankcionētu darbību rezultātā, kur pie minētajiem apstākļiem netieši tiek ierobežotas arī pārējo ģimenes locekļu tiesības uz ģimeni, sankcionētajai personai esot izraidītai no valsts. Šādā situācijā ir jāizvērtē, vai tādos apstākļos, kur vecāku starpā nepastāv konfliktējošas attiecības, bērna intereses būtu jānodrošina ar viena vecāka atsevišķas aizgādības noteikšanu. Kā ir noteikts Augstākās tiesas 2015.gada 28.janvāra sprieduma lietā Nr. SKC-995/2015⁷⁴ 12.punktā pamats atsevišķas aizgādības noteikšanai ir kopīgu ar bērna interesēm saistītu lēmumu pieņemšanas apgrūtinājums, no kā izriet, ka atsevišķas aizgādības gadījumā vecākam, kuram ir noteikta atsevišķa aizgādība pār bērnu, nav jālūdz piekrišana tādu jautājumu lemšanā, kas saistītas tieši ar bērna interesēm. Lai sasniegtu tiesību normās nostiprināto vecāku pienākumu izpildi, kas ir ģenerālklausulas par bērna vislabākajām interesēm mērķa sasniegšana natūrā, autore prezumē,

⁷³ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.12.2017. spriedums lietā Nr.SKA-639/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2017> [aplūkots 05.04.2022.]

⁷⁴ Ibid. Atsauce uz Augstākās tiesas 28.01.2015. sprieduma lietā Nr.SKC-995/2015 12.punkts.

ka vecākam ir jābūt aizsniežamam. Atsevišķās aizgādības noteikšanas kontekstā ir jāsaprot, vai apstākļi, ka viena no vecākiem neaizsniežamība vai apgrūtināta sasniegšana sakarā ar to, ka viņš dzīvo citā valstī, var ietekmēt bērna intereses.

Visās otrajā nodaļā norādītajās valstīs vecāka pienākumi ir līdzīgi, proti, tā ir veselības, izglītības, mantiskās intereses nodrošināšana, jautājumu par nodarbinātību, vārda, uzvārda, tautības maiņas, stāšanās laulībā izlemšana. Analizējot, vai viena vecāka neaizsniežamība vai apgrūtināta sasniegšana varētu būt pamats atsevišķās aizgādības noteikšanai, autore galvenokārt vadās no Latvijas tiesībām, jo ES ietvaros tās ir pakļautas Eiropas tiesību harmonizācijai, līdz ar to ir līdzīgas arī ES kopienas valstīs.

Vērtējot bērna interešu nodrošinājumu veselības jomā saskaņā ar Pacientu tiesību likumu⁷⁵, autore secina, ka lēmumus attiecībā uz ārstēšanu pieņem bērna vecāki. Pielietojot gramatisko tulkošanu, analizējot šo likumu, autore secina, ka 7.panta pirmajā daļā ir norāde uz to, ka lēmumu par bērna ārstēšanu paziņo viens no vecākiem, taču minētā panta trešā daļa norāda uz to, ka lēmumu pēc būtības pieņem abi vecāki un, ja šo vecāku viedoklis nesakrīt, lēmumu pieņem ārstu konsīlijs. Savukārt, šī likuma 8.un 9.pantā ir norāde uz to, ka situācijā, kur nopietni ir apdraudēta pacienta, t.i, bērna veselība vai dzīvība, un nav iespējams saņemt pilnvarotās personas, t.i., vecāka, piekrišana ārstēšanai, ārstniecības persona bez vecāku piekrišanas saņemšanas ir tiesīga veikt neatliekamus medicīniskos pasākumus.

Autore secina, ka viena vecāka neaizsniežamība nevar ietekmēt bērna veselību vai dzīvību, jo šī vecāka viedokli pārstāv otrs vecāks. Vienlaikus bērns ir nodrošināts arī situācijās, kur ir apdraudēta viņa veselība vai dzīvība, ārstam esot tiesīgam veikt nepieciešamos pasākumus. Tātad, pastāv trīs iespējas bērna veselības nodrošināšanā: 1) abi vecāki pauž vienprātīgu viedokli; 2) viens vecāks ar konkludentām darbībām pārstāv otru vecāku; 3) ja vecāku viedokļi atšķiras, lēmumu izlemj ārstu konsīlijs. Vienlaikus ir secināms, ka distances ietekmē otrs vecāks var novēloti uzzināt par plānotajām manipulācijām, un, paužot atšķirīgu viedokli, kavēt darbības, tādējādi eskalējot situāciju no normas līdz bērna interešu apdraudējumam.

Vērtējot bērna izglītības intereses nodrošināšanu saskaņā ar 2022.gada 11.janvāra Ministru Kabineta noteikumiem Nr.11 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās un atskaitīti no tām, kā arī obligātās prasības izglītojamo pārceļšanai nākamajā klasē" ir secināms, ka bērna iekārtošana izglītības iestādē vai izglītības iestādes

⁷⁵ Pacientu tiesību likums: LV likums. Pieņemts 17.12.2009. [05.04.2022.red.]

maiņa pamatojas uz viena vecāka iesniegumu, kas nostiprināts šo noteikumu 2.un 22.pantā.⁷⁶ Līdz ar to arī šajā gadījumā otrs vecāks ar konkludentām darbībām piekrīt pirmā vecāka izvēlētajai izglītības iestādes izvēlei, kā rezultātā viena vecāka neaizsiedzamība nav arguments bērna izglītības intereses apdraudējumam.

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas gadījumā ir nepieciešama abu vecāku piekrišana, par ko liecina Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma⁷⁷ 5.panta otrajā daļā un 6.panta otrajā daļā norādītie dokumenti, kas jāpievieno klāt iesniegumam. Līdz ar to otra vecāka neaizsiedzamība var kļūt par šķērsli minētajam. Savukārt, ja otrs vecāks ir informēts par vēlmi mainīt vārda, uzvārda un tautības ierakstu, tad aktuāls kļūst tehniskais risinājums. Ja otrs vecāks spēj nodrošināt bērna pārstāvību, pārrobežu elementam nav nozīmes šī jautājuma izlemšanā.

Vērtējot bērnu robežu šķērsošanas iespējas, saskaņā ar Ministru Kabineta noteikumiem “Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu”⁷⁸ (turpmāk – MK noteikumi) izriet sekojošais: ja bērns, kurš ir Latvijas valstspiederīgais, kura vecāks ir vai nav Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts, Šveices Konfederācijas vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes pilsonis vai bezvalstnieks, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijā, ES dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī, Šveices Konfederācijā vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē, var izceļot no Latvijas patstāvīgi vai pilnvarotas personas pavadībā, uzrādot viena vecāka notariālu piekrišanu vai, ja kāds vecāks nepiekrīt vai nav sasniedzams, tad bāriņtiesas lēmumu, uz ko norāda šo MK noteikumu 4. un 5. un 6.pants. Savukārt, ja bērns izceļo viena vecāka pavadībā, otra vecāka piekrišanas dokumentu uzrādīt nav nepieciešams (MK noteikumu 7.pants). Otra vecāka piekrišana, t.i., notariāli apstiprināta pilnvara, bērna izceļošanai ir nepieciešama, kad šis otrs vecāks ir Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts, Šveices Konfederācijas vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes pilsonis vai bezvalstnieks, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijā, ES dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī, Šveices Konfederācijā vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē, un bērns, kurš ir Latvijas valstspiederīgais, izceļo ar vecāku, kurš nav Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts, Šveices Konfederācijas vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes pilsonis vai

⁷⁶Kārtība, kādā izglītojami tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās un atskaitīti no tām, kā arī obligātās prasības izglītojamo pārcelšanai nākamajā klasē: Ministru Kabineta 11.01.2022. noteikumi nr.11 [05.04.2022.red.]

⁷⁷ Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums: LV likums. Pieņemts 08.04.2009. [05.04.2022.red.]

⁷⁸ Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu: Ministru kabineta 03.08.2010. noteikumi nr.721 [05.04.2022.red.]

bezvalstnieks, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijā, ES dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī, Šveices Konfederācijā vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē. Vienlaikus kā atruna minētajam ir MK noteikumu 9.pantā par atsevišķas aizgādības noteikšana šim vecākam, ar kuru bērns ceļo, 10.pantā noteiktais par otra vecāka neaizsniedzamību vai bāriņtiesas lēmums, ar kuru ļauts bērnam izceļot šī vecāka pavadībā.

Bērnā, kurš vēlas iegūt uzturēšanās Latvijā noformēšanai nepieciešamo reģistrācijas apliecību un kurš ir ES pilsonis, ir nepieciešama abu vecāku parakstīta un atbilstoši apstiprināta piekrišana. Savukārt, ja bērns plāno Latvijā uzturēties ar kādu no vecākiem, lai saņemtu reģistrācijas apliecību, nepieciešama otra vecāka piekrišana. Izņēmums ir atsevišķas aizgādības gadījumā, ja ar tiesas spriedumu nav noteikts ierobežojums bērna dzīvesvietas maiņas ierobežošanai, un šis spriedums ir jāuzrāda līdzās citiem dokumentiem, kā tas ir noteikts Ministru kabineta noteikumos par kārtību, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijā 28.3.punktā.⁷⁹

Pārstāvot bērnu mantiskajās attiecībās, saskaņā ar Civillikuma 186.pantu vecāki pieņem lēmumus par bērna mantu kopīgi, cita starpā, izņemot, ja ir nodibināta viena vecāka aizgādība. Šāds apstāklis neizslēdz otra vecāka rīcībspēju gadījumā, ja ir nepieciešama nekavējoša vecāka rīcība, bet tas pirmais nav sasniedzams. Šādos gadījumos ir jāinformē otrs vecāks, izņemot atsevišķas aizgādības pastāvēšanas apstākļos, kur rīkojas ar aizgādības tiesībām apveltītais vecāks. Kopīgas aizgādības gadījumā bāriņtiesa kā bērna intereses parstāvošā institūcija, kura ir pilnvarota veikt bērna mantisko interešu uzraudzību, pieņemot lēmumus, noskaidro abu vecāku viedokļus. Taču, ja viens no vecākiem nav aizsniedzams objektīvu iemeslu dēļ, lēmumu var pieņemt bez vecāka viedokļa noskaidrošanas.⁸⁰ Līdz ar to var secināt, ka vecāka prombūtne nav šķērslis bērna mantisko interešu nodrošināšanā, taču, ja otrs vecāks atrodas citā valstī, tas var radīt papildu slogu institūciju darbā, attiecīgi ieildzinot procesu, piemēram, bāriņtiesai pamatojot savā lēmumā par bērna mantu vecāka viedokļa neesamību.

No visu iepriekš izvērtēto bērna interešu nodrošinājuma iespējām autore secina, ka ikvienā situācijā ir iespējams risinājums, lai sasniegtu bērna interešu nodrošinājumu, vienam no vecākiem neesot sasniedzamam, jo tiesiskie instrumenti sniedz šādu iespēju. Attiecībā uz

⁷⁹ Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā: Ministru kabineta 30.08.2011. noteikumi nr.657. [05.04.2022.red.]

⁸⁰ Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija: Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par bērna vai aizgādībā esošas personas mantisko interešu aizstāvību. Pieejams: <https://www.bti.gov.lv> [aplūkots 05.04.2022.]

veselības un izglītības interesi, ja promesošais vecāks neiebilst, bez viņa iesaistīšanās vienam vecākam ir iespējams nokārtot abus ar šo jomu saistītos jautājumus. Visos pārējos gadījumos, t.i., ceļošana un mantiskās intereses, ja vecāks nav aizsniedzams, viņu atvietoto bērnu intereses nodrošinošā iestāde, Latvijā – bāriņtiesa, vai arī tiesas spriedumu. Vienlaikus vislabākās bērna intereses tiek sasniegtas efektīvas rīcības rezultātā, un starposms līdz attiecīgā institūcijas lēmuma saņemšanai var rezultēties ar apstākļu pasliktināšanos attiecībā pret bērnu. Piemēram, bērnam ir nepieciešamība izceļot no valsts vai ieceļot valstī, jo ar to ir saistīta viņa izglītības intereses – unikālas ar ilgtermiņa pozitīvam sekām apveltītas iespējas realizēšanu, taču otra vecāka neaizsniedzamības dēļ šī iespēja var tikt zaudēta, gaidot alternatīvu tiesisko risinājumu. Un šāda sistemātiska neaizsniedzamība paredz jaunus izaicinājumus bērna interešu apdraudējuma novēršanā. Līdz ar to var secināt, ka bērna interešu apdraudējums vecāka neaizsniedzamības dēļ var izpausties mantiskajā un robežas šķērsošanas jomā, attiecīgi minētais var kalpot par argumentu atsevišķas aizgādības noteikšanai, taču vienlaikus bērna gaidāmo vajadzību nodrošinājums ir jaspēj pamatot. Papildus iepriekš minētajam var secināt, ka ar atsevišķas aizgādības noteikšanu vienam no vecākiem tiek novērsts administratīvais slogs, izvairoties no institūciju iesaistes bērna interešu nodrošināšanā, tām atvietojojot otru vecāku. Taču, ja citā valstī dzīvojošais vecāks ir aizsniedzams un spēj pārstāvēt bērna intereses, ka piemēram, sniedzot savu viedokli attiecīgajā administratīvajā procesā vai spējot notariāli to apstiprināt, nav konstatējams aizgādības tiesību realizēšanas apgrūtinājums. Mūsdienās tas ir iespējams tehnisko iespēju dēļ, kur ziņa adresātu sasniedz nekavējoties un ir pieejams elektroniskais paraksts, tādējādi apliecinot savu identitāti bez klāt esamības. Autore uzsver apstākli “nekavējoties sasniedzams”, jo ir situācijas, kur vecāks ir sociāli adekvāts un ieinteresēts veikt bērna aizgādību, taču ierobežoto tehnisko iespēju, kā rezultātā viņam ir liegtas iespējas apliecināt savu identitāti un paust savu viedokli klāt neesot, saziņa ir iespējama ar korespondences palīdzību. Šādā situācijā var apgalvot, ka vecāks ir sasniedzams, taču noteiktā saziņa ir laikietilpīga, kā rezultātā saziņas efektivitāte pasliktinās, tādējādi ar bērnu svarīgu jautājumu risināšana tiek pakļauta novilcināšanās riskam. Ņemot vērā iepriekš minēto, autore secina, ka viena vecāka atrašanās citā valstī pats par sevi nav pamats atsevišķas aizgādības nodibināšanai, to noteic paša vecāka ieinteresētība un spējas piedalīties bērna aprūpē. Līdz ar to, ja citā valstī dzīvojošs vecāks ir sasniedzams bez vilcināšanās, tādējādi nodrošinot visu ar bērnu saistītu procesu savlaicīgu norisi, šis vecāks, esot citā valstī, spēj izmantot savas vecāka tiesības un nav pamata to ierobežošanai, lai nodrošinātu bērna interešu kontinuitāti, kādam parceloties uz citu valsti. Vienlaikus apstāklis, ka vecāks nevar fiziski būt savam bērnam klātesošs visos izšķirošajos brīžos, nav saistāms ar atsevišķas aizgādības institūtu, jo, kā var

secināt no iepriekš aprakstītā, atsevišķa aizgādība ir tiesisks līdzeklis, kā preventīvi aizsargāt bērna intereses tiesiski risināmos jautājumos.

Pārrobežu lietās, kurās ir strīdus elements, par domstarpību pamatu var būt nacionālās īpatnības, tām raksturīgās paražas, kas var radīt atšķirīgu priekšstatu par bērna audzināšanas jautājumiem, taču tās pašas par sevi nevar būt par pamatu atsevišķas aizgādības nodibināšanai. Gadījumā, ja valstī, kurā atrodas otrs vecāks, ir tādi likumi un paražas, kas ir pretrunā ar Kopienas tiesībām, piemēram, Afganistānā⁸¹, kur sieviešu dzimtas pārstāves ir nelabvēlīgākā situācijā, nekā vīriešu dzimtas pārstāvji, un cita starpā tas ir attiecināms uz izglītības iespēju baudīšanu, atsevišķa aizgādība kā preventīvs bērna tiesību aizsardzības līdzeklis bērna interešu nodrošināšanā, pamatojoties uz minēto apdraudējumu, nebūtu efektīvs aizsardzības līdzeklis, lai atturētu bērnu no prettiesiskas pārvietošanas uz valsti, kur bērnam ir pasliktāta situācija. Taču attiecībā uz lēmumu pieņemšanu bērna dzīvesvietas valstī Savienībā, šīs paražas būs pakļautas Savienības tiesību aktiem. Tie, savukārt, nodrošina visiem bērniem līdzvērtīgu tiesiski labvēlīgu situāciju un izslēdz jebkādu diskrimināciju. Vienlaikus, kā noteic Bērnu tiesību konvencijas 30.pants, etniskajām, konfesionālajām vai lingvistiskajām minoritātēm nedrīkst liegt baudīt viņu kultūru un vērtības kopā ar saviem ģimenes locekļiem. Tas nozīmē, ka afgāņu izcelsmes meitenes vecāks, esot ES, nevarēs pretendēt uz tādām tiesībām, kādām viņš būtu apveltīts savā izcelsmes valstī, audzinot savu meitu, proti, viņš nedrīkstēs ierobežot meitenes izglītošanās iespējas, kas ir tiesiskā norma Afganistānā, taču ir pretrunā ar Savienības tiesību normām, kas izslēdz jebkādu diskrimināciju. Vienlaikus 1948. gada ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā⁸² ir noteikta ikviena cilvēka tiesības uz izglītību, no kā izriet valsts pozitīvais pienākums uz šīs izglītības nodrošināšanu. Līdz ar to tēva atsaukšanās uz savā valstī esošajām tiesībām kā tiesisku ievēribu cienīgām nebūs efektīva, jo Savienības ietvaros tiesisko situāciju regulē Savienības tiesības. Autore secina, ka pārrobežu elementam domstarpību situācijās ir vien raksturojoša loma. Vecāku domstarpības kā atsevišķas aizgādības nodibināšanas pamats pēc tiesiskās nozīmes ir līdzvērtīgs ne pārrobežu lietām, jo domstarpību situācijā svarīgo ar bērnu saistīto lēmumu pieņemšana tiek kavēta otra vecāka aktīvas darbības rezultātā, un apstākļi, ka vecāks ir citas nacionalitātes, nav pietiekams atsevišķas aizgādības pamats, ja vecāks aktīvi nepauž savu atšķirīgo nostāju, kas var apdraudēt bērna intereses saskaņā ar ES tiesībām.

⁸¹ Eiropas Parlamenta rezolūcija par situāciju Afganistānā, jo īpaši sieviešu tiesību jomā Nr.2022/2571(RSP). 12.punkts. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0202_LV.html [aplūkots 20.04.2022.]

⁸² ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: Starptautisks dokuments. Pieņemts 10.12.1948. [20.04.022.red.]

Savienības tiesību akti garantē bērnam tiesības uzturēt regulāru, tiešu un personisku kontaktu ar abiem vecākiem.⁸³ Līdz ar to situācijās, kur bērns nedzīvo kopā ar kādu no vecākiem, viņam esot citā valstī, jābūt garantētām tiesībām uz saskarsmi ar šo vecāku. Saskarsmes tiesību īstenošana pārrobežu lietās ir ļoti svarīgs bērna interešu nodrošināšanas elements, ar kā palīdzību tiek uzturēta bērna un vecāka starpā esošā piederības izjūta un emocionālā saikne. Izpildoties priekšnoteikumam par saskarsmes tiesību īstenošanas atbilstību bērnu interesēm, saskarsmei bērnam ar vecāku ir jānotiek, un abu vecāku pienākums ir nodrošināt šo bērna tiesību uz saskarsmi ar otru vecāku. Kā piemēru bērna un vecāka saskarsmes nodrošināšanas svarīgumam var minēt ārkartējās situācijas laikā Latvijā pastāvošie Ministru kabineta noteikumi “Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai”⁸⁴, kuru 6.2.3.apakšpunkts paredzēja pulcēšanās aizliegumu bērnam ar citā saimniecībā dzīvojošo vecāku laikā, kad cilvēku pamattiesības epidemioloģiskās situācijas dēļ tika ierobežotas, tādējādi šo ierobežojumu atzīstot par samērīgu attiecībā pret sabiedrības veselību.

Bērna tiesības uz saskarsmi ar vecāku, ar kuru nedzīvo kopā, ir nodrošinātas ar vecāka pienākumu uzturēt tiešu kontaktu ar bērnu. Saskarsme bērnam ar vecāku ir būtisks abu attiecību pamats, un viens no bērna pilnvērtīgas attīstības veidojošiem faktoriem ir vecāka izrādītā interese par bērnu un saiknes ar viņu uzturēšana. Prētējā gadījumā ir konstatējams, ka vecāks nespēj nodrošināt bērna pilnvērtīgu aprūpi. Saskarsmes neesamība bērna un vecāka starpā veicina savstarpēju atsevišķināšanos, līdz ar to nozīmīgi nodrošināt saskarsmi bērnam ar vecāku ir pārrobežu lietās, kur sasniedzamība ir apgrūtināta attāluma dēļ.

Valsts negatīvo pienākumu aspektā nav pieļaujama ārēja iejaukšanās ģimenes lietās, attiecīgi interešu noregulējumam atbilstoši ģimenes ieskatam. Autores ieskatā, tā ir iespēja vecākiem savstarpēji vienoties par veidu, kā bērnam tiks nodrošināta saskarsme ar otru vecāku. Savukārt, ja vecāku starpā pastāv interešu konflikts, ģimenes kā civillietu strīdu gadījumā tiesiskais aizsardzības līdzeklis ir tiesa, un šo tiesību nodrošinājumu paredz valsts pozitīvie pienākumi pret indivīdu, kas attiecībā uz strīdiem ģimenes lietās ir noteikti ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā.

⁸³ Paskaidrojumi attiecībā uz Pamattiesību hartu. Eiropas oficiālais vēstnesis, izdoti 14.12.2007. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=LV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=LV) [aplūkots 20.04.2022.]

⁸⁴ Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai: Ministru kabineta 09.06.2020. noteikumi nr.360. [20.04.2022.red.]

Saskarsmes kārtības noteikšana pēc būtības ir iejaukšanās neierobežotā šo tiesību izmantošanā, un visbiežākais iemesls tam ir strīdus gadījumi. Taču vecāki var savstarpēji vienoties par noteiktu saskarsmes kārtību, kas šo tiesību izlietojumā ieviesīs noteiktību. Noteikta saskarsmes kārtība ir saistoša abiem vecākiem. Tam, pie kura bērns dzīvo, ir pienākums nogādāt un sagatavot bērnu saskarsmei, un otram, savukārt, ir jāierodas noteiktajā laikā uz tikšanos ar bērnu. Pārrobežu lietās saskarsmes kārtības noteikšana ir īpaši nozīmīga attiecībā uz tikšanos klātienē, jo tikšanās organēšana pārrobežu lietās paredz lielāku resursa ieguldījumu no saimnieciskā viedokļa, salīdzinot ar tikšanos, kas organizējama vienas valsts ietvaros. Kā piemēru jāmin aviobiļešu iegāde, kas ir jāplāno iepriekš. Taču tiesiska nozīme saskarsmes kārtības noteikšanai ir garants, ka bērns noteiktā laikā gan ieradīsies uz saskarsmi, gan arī atgriezīsies no tās.

Laikam ejot, cilvēku iespējas kļuvušas plašākas, un saziņu ar korespondences palīdzību var aizvietot ar tehnisko līdzekļu palīdzību, kā piemēram, saziņu whatsapp, skype vai citās platformās, kur ir videozvana iespējas. Juridiskajā terminoloģijā jēdziens “korespondence” ir aizvietots ar jēdzienu “saziņa” (Paskaidrojumi attiecībā uz pamattiesības hartu (paskaidrojumi par 7.pantu)⁸⁵. Līdz ar to minētais sniedz plašākas tiesiski apdrošinātas iespējas saiknes uzturēšanai bērnam ar vecāku un ir līdzeklis, kā tikšanās klātienē aizstāt ar klātbūtnes efektu. Nosakot saskarsmes kārtību, izteiktajai redakcijai jābūt pēc iespējas skaidrākai, lai tiesiskais regulējums sasniegtu savu mērķi, un iespēja gan vienošanās aktā, gan tiesas spriedumā saziņas veidu sašaurināt līdz pat konkrētajam tehniskā instrumenta pielietojumam noteiktos laikos ir lieliska iespēja, kā viest skaidrību un nepārprotamību saskarsmes noteikšanai tā, lai persona var paļauties uz savu tiesību garantu.

Saskarsmes realizēšana klātienē pārrobežu lietās kā vecāku pienākuma izpilde attiecībā pret bērna tiesībām ir droša, kamēr abu vecāku starpā pastāv vienprātība attiecībā par saskarsmes kārtības norises atbilstību bērna interesēm. Pretējā gadījumā bērna un vecāka saskarsmes realizēšana pārrobežu lietās ir riskanta, jo paredz iespēju bērna prettiesiskai aizturēšanai vai civiltiesiskai nolaupīšanai. Situācijas attīstība ir atkarīga arī no tā, vai un kā ir noregulētas bērna ģimenes locekļu savstarpējās tiesības, un situācijās, kur pastāv risks bērna prettiesiskai aizvešanai, vai vecāks ir preventīvi nodrošinājis bērnu pret to. Nevienprātība vecāku starpā var izpausties ne uzreiz, līdz ar to arī pamats situācijas tiesiskam noregulējumam bez strīdus situācijā nepastāv, izņemot, kad vecāka tiesību ierobežojums par

⁸⁵ Paskaidrojumi attiecībā uz Pamattiesību hartu. Eiropas oficiālais vēstnesis, izdoti 14.12.2007. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=LV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=LV) [aplūkots 20.04.2022.]

labu bērnam tiek noteikts labptātīgi, t.i., ar vienošanos. Ja vecāki pārtrauc kopdzīvi neregistrētās partnerattiecībās vai arī pārtrauc kopdzīvi reģistrētās attiecībās, nešķirot laulību, kopdzīves pastāvēšanas pārtraukšanas brīdis netiek tiesiski fiksēts. Minētā brīža fiksēšanai ir tiesiska nozīme tādējādi, ka tajā brīdī rodas pamats bērna dzīvesvietas noteikšanai un saskarsmes tiesības ar otru vecāku noteikšanai. Bērns faktiski dzīvo pie viena no vecākiem un realizē saskarsmes tiesības ar otru vecāku, taču šī attiecība var tikt mainīta bez otra vecāka ziņas, un tādā gadījumā nozīme būs pierādījumiem un iesaistīto institūciju veikumam. Ja vecāki savstarpēji nav noslēguši vienošanos par vecāku tiesību izmantošanu, tad viss apstākļu kopums ir pakļauts vērtēšanai. Situācijā, kur bērna dzīvesvieta nav noteikta ne pie viena no vecākiem, abiem ir līdzvērtīgas tiesības pretendēt uz to. Pārrobežu lietās tā ir pateicīga augsne bērna pārvietošanai pret otra vecāka gribu, vecākam ļaunprātīgi rīkojoties saskarsmes tiesību ar bērnu laikā.

Lai palikušais vecāks panāktu bērna atgriešanu vecāku savstarpēji nesaskaņotas pārvietošanas gadījumā, ir jākonstatē, ka bērna dzīvesvieta ir valstī, no kuras viņš ir bijis pārvietots, bērna pārvietošanas prettiesiskums un, vai tika pārkāptas palikušā vecāka, proti, vecāka, kurš ziņo par bērna atgriešanu, aizgādības tiesības. Tātad, ja bērna dzīvesvieta nav noteikta pie kāda no vecākiem, ir jāspēj pierādīt bērna pastāvīgās dzīvesvietas esamību, proti, bērna sociālo integrāciju noteiktajā valstī, kas ir viņa mācību iestāde, ģimenes ārsts, sociālie kontakti, valodas piederība. Ne vienmēr bērna noteiktā dzīvesvieta pie kāda no vecākiem arī būs bērna faktiskā dzīvesvieta, līdz ar to nolaupīšanā apsūdzētajam vecākam pastāv iespēja iesniegt pierādījumus par pretējo. Kā secina autore, bērna dzīvesvietas tiesiska noteikšana var atvieglot orientēšanos situācijā, ja otra puse nemēģina pierādīt pretējo. Var secināt, jo lielāks ir bērns, jo spēcīgāka un uzskatāmāka būs viņa sociālā integrācija, ko attiecīgi būs vieglāk pierādīt. Līdz ko tas ir pierādīts, ir jākonstatē, vai nepastāv apstākļi bērna neatgriešanai, kam par pamatu ir tādu aizgādības tiesību pastāvēšana, kur vecāks vienpersoniski būtu tiesīgs pārvest bērnu. Saskaņā ar Civillikuma 200.panta otro daļu tādas pastāv, ja paliekošajam vecākam ir atņemtas aizgādības tiesības, kuras tiek nodotas otram vecākam. Savukārt saskaņā ar Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumā⁸⁶ norādīto, atsevišķas aizgādības tiesības vecākam paredz tiesības pieņemt būtiskus lēmumus, kas saistīti ar bērna aprūpi, bez otra vecāka piekrišanas, to skaitā lēmumu par dzīvesvietas ģeogrāfisko noteikšanu. Autore secina, ka šīs kategorijas lietas par komplicētām dara apstākļi, ka minētie

⁸⁶ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumu "Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam", 2.lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> [aplūkots 01.05.2022]

priekšnoteikumi bērna atgriešanai nav absolūti, jo pastāv iespēja, ka ar subjektīvajām tiesībām apveltītajam vecākam bērna pārvietošanai nav pietiekama spēka attiecībā pret apstākli par bērna pastāvīgo dzīvesvietu, kā tas izriet no lietas Re O.⁸⁷, kur bez subjektīvajām tiesībām apveltītie vecvecāki spēja atgriezt bērnu valstī, no kuras viņu aizveda ar subjektīvām tiesībām apveltītā māte. Lai izvairītos no bērnam nelabvēlīgas situācijas attīstības saskarsmes laikā ar vecāku, ar kuru nedzīvo kopā, būtu jānosaka, pie kura no vecākiem ir bērna dzīvesvieta, attiecīgi no kā izriet saskarsmes tiesības ar otru vecāku, ko būtu jāprecizē, jo realizējot saskarsmes tiesības, pastāv arī risks bērna prettiesiskai aizturēšanai. Lai konstatētu prettiesiskumu aizturēšanas gadījumā, līdzīgi kā civiltiesiskas nolaupīšanas gadījumā, ir jākonstatē tiesiskie apstākļi, vai bērnam bija paredzēts atgriezties no saskarsmes vai nokļūt uz to. Ņemot vērā to, ka bērna atgriešanai abos gadījumos, t.i., gan prettiesiskas aizvešanas, gan aizturēšanas gadījumā, būtisks kritērijs ir laiks, ko bērns pavada, esot prettiesiskā prombūtnē, visas iepriekš noteiktās tiesības baudīšanas veikt savu funkciju, ja vecāks par bērna aizvešanu vai aizturēšanu ziņos nekavējoties. Minētais ir saistīts gan ar atprasīšanas noilgumu, gan arī, vērtējot aizgājušo laiku, iespējams izdarīt secinājumus par bērna iedzīvošanos jaunajā vietā.

Savienības tiesības ir orientētas uz bērna interešu pārkāpumu visās ar viņu saistītajās situācijās, kā tas ir nostiprināts Bērnu tiesību konvencijas 3.panta 1.punkts, un arī prettiesiskas nolaupīšanas un aizturēšanas gadījumos bērna intereses ir pārkāpas par vecāku tiesību izmantošanu. Uz to norāda arī Hāgas Konvencijas 12.pantā esošā atkāpe no pienākuma atgriezt bērnu nekavējoties, ja nav sasniegts atgriešanas noilgums, kas ir gads, kopš bērna nolaupīšanas vai aizturēšanas datuma. Šī tiesību norma paredz to, ka katrai situācijai ar prettiesisku bērna nolaupīšanu vai aizturēšanu ir jābūt izvērtētai atbilstoši bērna interesēm. Bērna neatgriešanas pamats saskaņā ar viņa interešu izvērtējumu ir nopietns risks, ka bērna atgriešana var sagādāt bērnam ciešanas, bērns iebilst pret atgriešanu tādā vecumā, kad viņa viedoklis ir vērā ņemams, pieteikuma saņēmējvalsts pamatprincipi par cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzību nepieļauj bērna atdošanu, tiek pierādīts, ka bērns ir iedzīvojies jaunajā vidē (Hāgas konvencijas 12., 13., 20.pants). Var secināt, lai izvērtētu iepriekš minētos apstākļus, ir jāiegulda ievērojams administratīvais resurss, taču izvērtējums ir jāveic ļoti atbildīgi, jo īpaši attiecībā uz maziem bērniem, jo bērna vecums korelē ar iespēju tikt pakļautam tādiem apstākļiem, kas ir pretrunā ar bērna emocionālajām interesēm, ko pats bērns nav spējīgs atspēkot, sniedzot savu viedokli. Līdz ar to var secināt, jo mazāks ir bērns, jo ieteicamāk ir nodrošināties pret kāda no vecāku ļaunprātīgas tiesību izmantošanas. Kā arī

⁸⁷ Kucina I. Bērnu parrobežu nolaupīšanas civiltiesiskie aspekti. Bērns starp vecākiem un valsti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020., 78.lpp.

svarīga ir nekavējoša rīcība, t.i., pieteikuma par bērna atgriešanu iesniegšana, jo katra novilcināta diena var būt nozīmīga bērna jaunās vides nostiprināšanā, tādējādi palielinot iespējamību tikt neatgrieztam sākotnējās dzīvesvietas valstī.

Autore, izvērtējot iepriekš minēto, secina, ja vienam vecākam, ar kuru bērns dzīvo kopā, ir noteikta atsevišķa aizgādība, bet ar otru saskarsmes tiesību izmantošanas kārtība, situācijā, kur otrs vecāks prettiesiski aiztur bērnu ilgāk, kā, piemēram, par 7 mēnešiem, pirmā vecāka atsevišķai aizgādībai un noteiktajai saskarsmes kārtībai, piemēram, 1 mēnesis, nebūs spēcīgas nozīmes, ja bērns jau būs iedzīvojušies jaunā dzīvesvietā citā valstī. Un pirmā vecāka tiesības noteikt bērna dzīvesvietu, kas izriet no atsevišķas aizgādības institūta, tiks aizvietotas ar bērna vislabāko interešu izvērtējumu radušās situācijā. Savukārt, ziņojot par bērna prettiesisku aizturēšanu nekavējoties, sniegtiem pierādījumi par katra vecāka aizgādības un saskarsmes tiesībām būs efektīva nozīme bērna atgriešanai, ja vien netiks pierādīts apstāklis, ka bērna atgriešanās viņam var radīt ciešanas.

Vecāka pienākums ir nodrošināt bērna saskarsmi ar kopā nedzīvojošo vecāku gan situācijā, kur ir noregulēta saskarsmes tiesību izmantošanas kārtība, gan kur nav noregulēta, taču otra vecāka tiesību nostādīšanas augstāk par bērna interesēm vai ļaunprātīgu tiesību izmantošanas rezultātā parasta aizgādības situācija var pārvērsties pārrobežu lietā, kas, savukārt, var pārvērsties cīņā par bērna dzīvesvietu starp divām valstīm. Līdz ar to, autores ieskatā, bērna vislabāko interešu vārdā ir noregulēt savstarpējās aizgādību īstenošanas tiesības, lai nekavējoties varētu atgriezt bērnu viņa ierastajā vidē un ritmā. Bērna intereses ir nemitīgā mijiedarbībā ar vecāku tiesību izlietojumu un, jo vairāk atkāpjas vienas vecāks no savu tiesību izlietojuma, jo lielākas praktiskās iespējas ir otram vecākam. Šos iespējamās situācijas pavērsienus vecākiem būtu ieteicams apzināties, tādējādi nodrošinoties pret tādu situāciju rašanos, kas apdraud bērna intereses.

Autore secina, ka pārrobežu strīdu lietās situācijas pavērsiens ir atkarīgs no tā, kāda tiesiskā situācija vecāku starpā attiecībā uz bērna aizgādību ir pastāvējusi līdz strīdam. Vecāku savstarpēja vienošanās par aizgādības tiesību izlietojumu pārrobežu lietās efektīva var būt tādējādi, lai izslēgtu tiesisku apstākli par prettiesisku bērna pārvietošanu. Ja ar savstarpēju notariālu apstiprinātu vienošanos, kas ir publisks akts, vecākam ir noteikta atsevišķa aizgādība pār bērnu, minētais attiecīgi paredz arī vienpersonisku tiesību noteikt bērna dzīvesvietu un izslēdz prettiesisku bērna aizvešanu. Taču, lai panāktu aizsardzību saskaņā ar Briseles IIbis Regulu, vecāku aizgādības tiesību izlietojumam ir jābūt noregulētam ar tiesas spriedumu.

KOPSAVILKUMS

1. Cilvēktiesību pamatprincipi paredz ģimenes aizsardzību no ārējas iejaukšanās, ko bauda vecāki ar ekskluzīvajām tiesībām attiecībā pret viņu bērnu, līdz ar to subjektīvās tiesības prasīt atsevišķas aizgādības nodibināšanu ir piešķiramas tikai pašam vecākam.
2. Ar atsevišķas aizgādības noteikšanu vienam no vecākiem tiek novērsts administratīvais slogs, izvairoties no institūciju iesaistes bērna interešu nodrošināšanā, tām aizstājot otru vecāku. Līdz ar to atsevišķas aizgādības izlemšanas procesā jo īpaši ir jāvērtē ieguvumi, nevis viena vecāka samazināto tiesības uz aizgādības īstenošanas apjomu.
3. Viena vecāka atrašanās citā valstī pats par sevi nevar būt par atsevišķas aizgādības nodibināšanas pamatu, to noteic pašā vecāka ieinteresētība un spējas piedalīties bērna aprūpē.
4. Kaut arī atsevišķas aizgādības nodibināšana vienam no vecākiem neparedz otra vecāka aizgādības tiesību par bērnu atņemšanu, tomēr šīs tiesības tiek ierobežotas bērna interešu nodrošināšanas nolūkā, līdz ar to vecāka tiesības ir aprobežotas ar bērna tiesībām.
5. Saskaņā ar valsts negatīvo pienākumu ģimenei ir jāļauj saviem spēkiem pārvarēt radušos sarežģījumus, un tādēļ cita starpā vecāku tiesībās ir paredzēts atsevišķas aizgādības institūts. Tikai izsmelot visas iespējas, tostarp atsevišķas aizgādības nodibināšanas iespēju, būtu jānonāk pie aizgādības tiesību pārtraukšanas.
6. Ņemot vērā to, ka likumā nav nostiprināti piespiedu mehānismi vecākam realizēt saskarsmi ar bērnu, autore secina, ka, atņemot bērna aizgādības tiesības vecākam, pienākums realizēt saskarsmes tiesību ar bērnu transformējas par tiesību.
7. Aizgādības tiesību atņemšana ir traktējama kā sankcija, kura ir pretnostādīta vecāka pienākumam veikt bērna aprūpi, to skaitā realizēt saskarsmi ar viņu. Taču vienīgās tiesiskās sekas minētajam, kas tieši skar bērnu, ir viņa nonākšana adopcijā, tādējādi neatgriezeniski zaudējot iespēju būt šo vecāku aizgādībā.
8. Aizgādības tiesību atņemšana vecākam neliedz īstenot saskarsmes tiesību ar bērnu (Civillikuma 181.panta otrā daļa), un šī no aizgādības institūta izrietošā tiesība vecākam ir paliekoša līdz pat bērna pilngadībai, ja vien tā netiek liegta (Civillikuma 182.panta trešā daļa) vai bērns nenonāk adopcijā (Civillikuma 198.panta 3.punkts), un valsts pienākums rūpēties par bērna saskarsmes veicināšanu ar vecāku ir nostiprināts ar likumu (Bāriņtiesu likuma 39.panta otrā daļa).

9. Vecāks, kamēr viņa statuss būs paliekošs un kamēr viņam nebūs liegta saskarsmes tiesība ar bērnu, viņš būs pakļauts to personu lokam, kurām piemīt subjektīvā tiesība uz saskarsmi ar bērnu.
10. Hāgas konvencijā bērna intereses tiek vērtētas kopsakarā ar viņa briedumu, kas attiecīgi atspoguļojas bērna viedoklī, kas var ietekmēt atgriešanas gaitu (Hāgas konvencijas 13.panta otrā daļa). Līdz ar to nepilngadīgie, kuri ir pārsnieguši 16 gadu vecumu, taču brieduma ziņā šim vecumam neatbilst, tiek nostādīti nelabvēlīgākā situācijā attiecībā pret nepilngadīgajiem, kuri jaunāki par 16 gadiem. Līdz ar to, ņemot vērā katra indivīda atšķirīgo personības resursu, Hāgas konvencija būtu piemērojama arī uz personām virs 16 gadu vecuma, taču izlemjot jautājumu par bērna atgriešanu, aprobežojoties vien ar bērna viedokļa noskaidrošanu.
11. Atsevišķas aizgādības nodibināšana ir iespēja bērnam būt savu vecāku nepārtrauktā aizgādībā, tāpat, samazinot viena vecāka tiesības ar nolūku, lai, tostarp, saglabātu bērna noteiktās tiesības.
12. Ja nepastāv pietiekoši apstākļi bērna aizgādības tiesību pārtraukšanai, jo abi vecāki iesaistās bērna aprūpē, taču vienlaikus nav novēršams bērnu interešu apdraudējums vecāku konfliktējošu savstarpējo attiecību rezultātā atsevišķa aizgādība būtu nosakāma, pamatojoties uz institūcijas iniciatīvu.
13. Ņemot vērā, ka Krievijas pamatprincipi par cilvēka tiesību un pamatbrīvību nostādnēm attiecībā uz tiesisko situāciju Latvijā šobrīd var tikt traktēti kā apdraudēti, rodas pamats bērna neatgriešanai saskaņā ar Hāgas konvencijas 20.pantu. Lai izvairītos no bērna civiltiesiskas nolaupīšanas un iespējamās neatgūšanas, autore rekomendē ar likumu nostiprinātu prasību attiecībā uz Latvijas-Krievijas un līdzvērtīgā tiesiskā attiecībā esošu valstu robežas šķērsošanu bērniem, ar kuru tiek pierādīta abu vecāku piekrišana minētajai darbībai.
14. Ja ar savstarpēju notariālu apstiprinātu vienošanos, kas ir publisks akts, vecākam ir noteikta atsevišķa aizgādība pār bērnu, minētais akts līdzīgi kā tiesas spriedums attiecīgi paredz arī vienpersonisku tiesību noteikt bērna dzīvesvietu un izslēdz prettiesisku bērna aizvešanu. Taču, lai panāktu tiesisku aizsardzību saskaņā ar Briseles IIbis Regulu, vecāku aizgādības tiesību izlietojums var būt noregulēts vienīgi ar tiesas spriedumu.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūra:

1. Eiropas komisija. Mediācija. Labas prakses rokasgrāmata saskaņā ar 1980.gada 25.oktobra Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Nīderlande: Hāgas starptautisko privāttiesību konference, 2012.g.
2. Eiropas savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome. Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Luksemburga: Eiropas savienības Publikāciju birojs, 2016.
3. Eiropas savienības tiesības II daļa Materiālās tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Šēves K. (K.Schewe) zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.
4. European-justice. Vecāku atbildība un saziņas tiesības. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/302/LV/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?FRANCE&member=1 [aplūkots 20.04.2022.]
5. Kucina I. Bērnu pārrobežu nolaupīšanas civiltiesiskie aspekti. Bērns starp vecākiem un valstīm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
6. Tieslietu Ministrija. Regulējošie normatīvie akti. Starptautiskā sadarbība. Publicēts 10.01.2020. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/regulejosie-normativie-akti> [aplūkots 20.04.2022.]
7. Frank J.Dyer. Psychological Consultation in Parental Rights Cases. New Yourk: The Guilford press, 1999.
8. Institut suisse de droit comparé: Directorate-General for internal policies Policy department Citizens rights and constitutional affairs: The parental responsibility, child custody and visitation rights in cross-border separation. Brussels: 2010.
Pieejams: http://window.edu.ru/resource/989/76989/files/Uchebnik_Semejnoe-2010.pdf (b.a)

Normatīvie akti:

1. ANO Vispārejā cilvēktiesību deklarācija: Starptautisks dokuments. Pieņemts 10.12.1948. [20.04.022.red.]
2. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [12.04.2022.red.]
3. Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Pieņemta Hāgā 25.10.1980. [02.04.2022 red.]
4. 1989. gada 20.novembra ANO Bērnu tiesību konvencija: Starptautiskais dokuments. [12.04.2022.red.]

5. Līgums par Eiropas savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [02.04.2022.red.]
6. Hāgas konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. Pieņemta Hāgā 19.10.1996. [02.04.2022.red.]
7. HCCH: Status table. 28: Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction. Publicēts 19.07.2019. Pieejams: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24> [aplūkots 24.05.2022.]
8. Eiropas Kopienų Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam un padomei par norādījumiem, kā labāk transponēt un piemērot Komisijas Direktīvu 2004/38/EK par Eiropas savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā. Pieņemts Briselē 02.07.2009. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:52009DC0313> [aplūkots 02.04.2022.]
9. Eiropas savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Nicā 07.12.2000. [02.04.2022.red.]
10. Padomes Regula (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu. Pieņemta 27.11.2003. [03.04.2022.red.]
11. Paskaidrojumi attiecībā uz Pamattiesību hartu. Eiropas oficiālais vēstnesis, izdoti 14.12.2007. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=LV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=LV) [aplūkots 20.04.2022.]
12. Eiropas Parlamenta rezolūcija par situāciju Afganistānā, jo īpaši sieviešu tiesību jomā Nr.2022/2571(RSP). 12.punkts.
13. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0202_LV.html [aplūkots 20.04.2022.]
14. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922 [02.04.2022.red.]
15. Latvijas Republikas 1937.gada Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [28.03.2022.red.]
16. Līguma starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām civilajās, ģimenes un krimināllietās. Parakstīts Rīgā 03.02.1993. [24.05.2022.red.]
17. Pilsonības likums: LV likums. Pieņemts 22.07.1994. [24.05.2022.red.]
18. Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [05.04.2022.red.]
19. Civilprocesa likums: Latvijas likums. Pieņemts 14.10.1998. [02.05.022.red.]
20. Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 10.03.2005. [20.04.2022.red.]
21. Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 02.06.2006. [01.05.2022.red.]
22. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums: LV likums. Pieņemts 08.04.2009. [05.04.2022.red.]
23. Pacientu tiesību likums: LV likums. Pieņemts 17.12.2009. [05.04.2022.red.]

24. Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu: Ministru kabineta 03.08.2010. noteikumi nr.721 [05.04.2022.red.]
25. Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā: Ministru kabineta 30.08.2011. noteikumi nr.657. [05.04.2022.red.]
26. Noteikumi par civiltāvokļa aktu reģistriem: Ministru kabineta 2013.gada 18.septembra noteikumi Nr.761. [08.04.2022.red.]
27. Mediācijas likums: LV likums. Pieņemts 22.05.2014. [01.05.2022.red.]
28. Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai: Ministru kabineta 09.06.2020. noteikumi nr.360. [20.04.2022.red.]
29. Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija: Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par bērna vai aizgādībā esošas personas mantisko interešu aizstāvību. Publicēts:25.11.2020. Pieejams: <https://www.bti.gov.lv> [aplūkots 05.04.2022.]
30. Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās un atskaitīti no tām, kā arī obligātās prasības izglītojamo pārcelšanai nākamajā klasē: Ministru Kabineta 11.01.2022. noteikumi nr.11 [05.04.2022.red.]
31. Grozījumi Imigrācijas likumā: LV likums. Pieņemts 07.04.2022. [24.04.2022.red.]
32. Act on Proceedings in Family Matters and in Matters of Non-contentious Jurisdiction [Likums par tiesvedību ģimenes lietās un bezstrīdus jurisdikcijas lietās]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_famfg/englisch_famfg.html#p0791
33. [aplūkots 06.04.2022.]
34. Code Civil <Beļģijas civilkodekss>. Pieejams: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=fr&la=F&cn=1804032130&table_name=loi&&caller=list&fromtab=loi&tri=dd+AS+RANK [aplūkots 06.04.2022.]
35. The Civil Code of the Czech Republic [Čehijas civilkods]. Pieejams: <https://www.refworld.org/docid/5da57dd04.html> [aplūkots 12.04.2022.]

Juridiskās prakses materiāli:

1. ECT 12.07.2001. spriedums lietā K. un T. pret Somiju [GC] (iesnieguma Nr. 25702/94).
2. EST 02.04. 2009. spriedums lietā C-523/07 Korkein hallinto-oikeus – Somija.
3. EST 22.12.2019. spriedums lietā Nr.C-497/10 PPU Barbara Mercredi v Richard Chaffe.
4. Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav

dzimuši laulībā, 4. pantam : Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Latvijas Vēstnesis, 2004. 12. oktobris, Nr.161.

5. Satversmes tiesas 2021.gada 6.aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-31-01, 17.p. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/06/2020-31-01_Spriedums.pdf [aplūkots 02.04.2022.]

6. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.gada apkopojumu “Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam”, 2.lpp. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> [aplūkots 01.05.2022.]

7. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.12.2017. spriedums lietā Nr.SKA-639/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2017> [aplūkots 05.04.2022.]

8. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 7.jūlija spriedums lietā Nr.SA-2/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 02.04.2022.]

9. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 29.12.2021. spriedums Nr. SKA-1209/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/bernu-tiesibas-vecaku-tiesibas> [aplūkots 22.05.2022]

10. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada [...] spriedumā SKC-[...]/2016 [nav publicēts]

Avoti internetā:

1. Glabejsilīte. Vieta bērna dzīvībai. Pieejams: <https://babybox.lv/biologiskajiem-vecakiem/> [aplūkots 21.05.2022.]

2. Latvijas sabiedriskie mediji: ANO nobalso par Krievijas darbības apturēšanu Cilvēktiesību padomē. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/ano-nobalso-par-krievijas-darbibas-apturesanu-cilvektiesibu-padome.a451513/> [aplūkots 24.05.2022.]

3. Latvijas sabiedriskie mediji: Rīgas dome uzdod nojaukt padomju pieminēkli Uzvaras parkā. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/rigas-dome-uzdod-nojaukt-padomju-pieminekli-uzvaras-parka.a456608/> [aplūkots 24.05.2022.]

4. Okupācijas muzejs: Uzvaras vai okupācijas simbols? Uzvaras pieminēklis Rīgā: vēsture un politika. Pieejams: <https://okupacijasmuzejs.lv/lv/latvijas-okupācijas->

vesture/neatkariga-latvija/uzvaras-vai-okupacijas-simbols--uzvaras-piemineklis-riga-vesture-
un-politika [aplūkots 24.05.2022.]

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs "(Darba nosaukums)" izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Linda Spilva 24.05.2022.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai:

Darba vadītāja: dr.iur.Inese Lībiņa-Egnere

Recenzents/e: _____

Darbs iesniegts Civiltiesisko zinātņu katedrā _____

Dekāna pilnvarota persona: Inta Šēfere _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

Vērtējums:

Komisijas sekretārs/e: